

İspanyol Casusu Juan De Briones'in İstihbarat Raporu ve 1578-1579 Osmanlı'nın İran Seferine İlişkin Verdiği Bilgiler

Intelligence Report of Spanish Agent Juan De Briones and His Accounts of 1578-1579 Ottomans' Campaign to Persia

*Emrah Naki**

Özet

İnebahtı muharebesi (1571) ve Tunus fethinden (1574) sonra karşılıklı üstünlük sağlama mücadelesinde birbirlerinin enerjisini yersiz biçimde tüketen Osmanlı ve İspanya devletleri, 7 Şubat 1578'de imzaladıkları ateşkesle Akdeniz'deki uzun soluklu egemenlik mücadelelerine bir mola verdiler. Braudel'in deyimiyle, bu andan itibaren Osmanlı yüzünü Doğuya, İspanya ise Atlantik'e döndü. İspanya Kralı II. Felipe, Osmanlıların Kafkasya üzerinden yürüttükleri İran Seferini kendi istihbarat ağı ile yakından izlemeye çalıştı. İspanya-Osmanlı-İran ilişkileri ekseninde ele aldığımız II. Felipe'ye gönderilen bu casusluk raporu, 1578-1579 Osmanlı'nın İran Seferi sırasında dönemin bir kesitine yakından tanıklık etmiş olan yabancı bir gözlemcinin kayıtları olması bakımından önemli bir kaynak değerine sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İspanya, İran, İstihbarat, II. Felipe, Juan De Briones.

Abstract

After the Battle of Lepanto (1571) and the Conquest of Tunis (1574), dissonantly exhausting each other's powers in reciprocal supremacy struggle, Ottoman Empire and Spain paused their long-running domination struggle in Mediterranean by making a truce on February 7, 1578. In Braudel's words, after this moment Ottoman

* *Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, emrahnaki@gmail.com*

Empire shifted its attention towards East and Spain shifted its attention towards Atlantics. Felipe/Phillip II of Spain tried to closely monitor Ottoman Empire's Persia campaign conducted via Caucasia through his own spy network. This espionage report sent to Felipe II is addressed in the framework of relations of Spain, Ottoman and Persia and is regarded as an invaluable source of information as recordings of foreign observer who witnessed the period during Ottomans' 1578-1579 Persia campaign.

Keywords: Ottoman Empire, Spain, Iran, Spy Ring, Phillip II, Juan de Briones.

Giriş

İspanya Kralı II. Felipe, (1556-1598) hükümdarlığı sırasında dev bir casusluk ağı kurmuştu. Sahip olduğu bu casusluk ağı II. Felipe'nin devlet politikasının, özellikle de proje ve tasarılarının şekillenmesinde, son derece önemli bir rol oynadı. Bu casusluk ağı Kralın ve danışmanlarının günlük haber ihtiyacını karşılayan çok önemli bilgiler sağlamaktaydı. Yeni Çağın pek az hükümdarı, II. Felipe'nin sahip olduğu yaygın istihbarat ağıyla rekabet edebildi.¹

Bu casusluk ağı, gizli haber alma işlerinin yanı sıra rüşvet ve sabotajlara da karışmaktaydı. İspanyolların baş düşmanı Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul çeşitli ırklar, kültürler ve dinler mozaığı olduğundan özellikle de devşirmeler arasından II. Felipe'nin gizli servisi için gerekli casuslar kolaylıkla bulunabiliyordu.²

İnebahtı Sonrası Osmanlı- İran- İspanya ilişkileri

İnebahtı muharebesi (1571) ve Tunus'un fethinden (1574) sonra karşılıklı üstünlük sağlama mücadelesinde birbirlerinin enerjisini yersiz biçimde tüketen bu iki devletten İspanya, *Aşağı Ülkeler*³ krizinin ciddileşmesi neticesinde yönünü artık Atlantik'e çevirirken, Osmanlı ise doğuya dönerek İran'a karşı savaş hazırlıklarına girişiyordu.⁴

Kanuni Sultan Süleyman'ın idaresinde 29 Mayıs 1555'de imzalanan Amasya Muahdesi'nden, İran ile savaşa karar verilen 2 Ocak 1578'e kadar

¹ Javier Marcos Rivas-Carlos Carnicer García, *Espionaje y Traición en el Reinado de Felipe II: Historia del Vallisoletano de Felipe II*, Diputación Provincial de Valladolid, Valladolid 2001, s. 11.

² José M. Floristan Imizcoz, "Vacilaciones de la Política Española Frente a Turquía en Época de Felipe II: Entre el Sopotaje y la Tregua Encubierta", *España-Turquía*, Isis, İstanbul 2002, s. 214.

³ Günümüzdeki Belçika, Lüksemburg ve Hollanda topraklarını kapsayan bölgeye, rakımın deniz seviyesine yakınlığı nedeniyle verilen addır. Bakınız: Merry E. Wiesner Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 148.

⁴ Rivas-García, *a.g.e.*, s. 23.

geçen süre zarfında, Osmanlı ve İran arasında sulhu bozacak herhangi bir ihtilaf yaşanmadı. Hatta Şehzade Beyazıt'ın ve oğullarının İran'a ilticası dahi sulhu bozmadı. Kanuni'nin ardından sırasıyla II. Selim ve III. Murat'ın cülûsları sebebiyle beraberinde getirdikleri değerli hediyelerle Edirne ve İstanbul'u ziyaret eden İran elçileri büyük saygıyla karşılandılar.⁵

Safevî Devleti'nin başına geçtiği günden beri Osmanlı ile sürekli sulh isteyen fakat bu arzusu Amasya Muahedesi'nden sonra gerçekleşen Şah Tahmasp, imzalanan bu antlaşmaya hayatının son gününe kadar sadık kaldı.⁶ Öyle ki, İnebahtı Deniz Muharebesi'ndeki yenilgisi sebebiyle Osmanlı savunmasız kaldığından, İnebahtı sonrası İttifak Devletleri'nden İspanya, Papalık ve sonradan Portekiz'in Padişaha son darbeyi indirmek konusunda kendisine yapılan ittifak çağrısına ilgisiz kalmıştı.⁷ Tahmasp, 14 Mayıs 1576 günü Kazvin'de ölünce,⁸ Safevî tahtına kimin geçeceği konusunda devletin temel taşını meydana getiren oymak beyleri arasında yaşanan kanlı bir mücadele, İsmail Mirza taraftarlarının galibiyetiyle sonuçlandı. Babası tarafından hapsedildiği Kahkaha⁹ kalesinden yirmi yıl sonra çıkarılan İsmail Mirza,¹⁰ 22 Ağustos 1576'da Kazvin'de Safevî tahtına oturdu.¹¹

İsmail Mirza, babası gibi barış yanlısı değildi. Kahkaha Kalesi'ndeki mahpusluğu sırasında tiryak (afyon) macunu müptelası olmasından dolayı sorunlu davranışlar sergiliyor ve bu davranış bozuklukları yeni Şahı savaş yanlısı lobinin güdümüne sokuyordu. Bir yıl üç ay süren saltanatı sırasındaki davranışları İran için kanlı olduğu gibi, Osmanlı ile de barışın bozulmasına yol açtı. Böylece, on iki yıl sürecek ve ülkesinin felaketine sebebiyet verecek bir savaşı tetikledi.¹²

⁵ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993, s. 4-5.

⁶ Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 57-69.

⁷ Papa ve İspanya Kralı II. Felipe ve Portekiz Kralı'nın, Türklerin ölümcül bir yara aldığını ve zayıf düştüğünü, Şah'ın Doğudan acil saldırıya geçip deniz zaferinin meyvelerini paylaşması gerektiği tavsiye eden mektupları için Bakınız: Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 390, Folio 148; Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 390, Folio 156 ve 80. Ayrıca Bakınız: Luis Gil Fernandez, *El Imperio Luso-Español y La Persia Safávida*, Tomo I (1582-1605), Fundación Universitaria Española, Madrid 2006, s. 57-70.

⁸ İskender Bey Münşî Türkmen, *Tarih-i Âlem Ârâ-i Abbâsî* (Birinci Şah Tahmasp'ın Vefatından İkinci İsmail Mirza'nın vefatına Kadar) Kısım II, çev. Ali Genceli, Türk Tarih Kurumu Yayınlanmamış Eser, İstanbul 1945, s. 229.

⁹ Alamut Kalesi.

¹⁰ Sümer, *a.g.e.*, s. 110-111.

¹¹ İskender Bey, *a.g.e.*, s. 353.

¹² M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s. 251, 257.

Osmanlı İmparatorluğu büyük riskler taşıyan İran mücadelesine başlamadan önce eski düşmanların olası ittifak ve saldırılarını önlemek amacıyla bazı barış görüşmelerine girişmişti. İnebahtı sonrası önce Venedik ile 7 Mart 1573'de barış yapılmış,¹³ ardından Ekim 1574'de mevcut ateşkes antlaşması Habsburg İmparatoru II. Maximilian'ın talebi üzerine sekiz yıllığına uzatılmıştı.¹⁴ Geriye Akdeniz'deki en büyük düşmanı ve rakibi İspanya kalıyordu. 1575'de II. Felipe'nin gayri resmi temsilcileri Osmanlıların Tunus seferi sonrası ele geçirdikleri esirleri kurtarmak için İstanbul'a hareket etmişlerdi. Savaş esirlerinin kurtarılması konusunda sürdürülen gayri resmi müzakerelerde olası İspanyol-Osmanlı barışı hakkında da karşılıklı görüş bildirilmişti.¹⁵

1575'de esirlerin kurtarılmasıyla görevli olarak Sokullu Mehmet Paşa ile görüşen Jaime de Losada, İspanyol kralından gelecek olası bir ateşkes teklifine Osmanlı İmparatorluğunun kapısının her zaman açık olduğunu kralına bildiriyordu.¹⁶ II. Felipe'nin, Aşağı Ülkeler meselesi dururken -en azından Avrupa'nın kuzeyindeki problem çözülene kadar- Akdeniz'de Osmanlı ile herhangi bir tüketici çatışmaya girmeye o an için niyeti yoktu. Bu yüzden İspanya adına gayri resmi müzakereci sıfatıyla Giovanni Margliani 14 Aralık 1577'de İstanbul'a geldi. 7 Şubat 1578'de bir yıllığına kendisiyle bir ateşkes antlaşması imzalandı.¹⁷ İmzalanan ateşkes antlaşmasının böyle bir tarihe gelmesinde İran meselesinin büyük rolü vardı.

1578 İran Seferi ve İspanya

Bu yeni dönem, hiç olmadığı kadar Osmanlıların doğudaki en büyük hasımları olan Safevîlerle yeni bir mücadeleye girişmeleri için uygun fırsatlar içeriyordu. Bu sayede Osmanlılar, batıdaki en büyük hasmı İspanyollarla gerçek bir barış yaparak bu yönden kendilerini emniyete alabileceklerdi. Aynı zamanda içine düşmüş olduğu taht krizi diğer hasmı Safevîleri güvensiz bırakmıştı. Bu yüzden Safevîlerin daha doğudaki ezeli düşmanları olan Özbeklerle, İran'a karşı ittifak söz konusuydu. Çünkü II. İsmail'in ölüm haberini¹⁸ alan ve bunu kendi lehine bir fırsata dönüştürmekte ısrarlı olan Osmanlı İmparatorluğu 31 Aralık

¹³ Şerafettin Turan, "Selim II.," *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, C. 10, İstanbul 1993, s. 439.

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*, III. Cilt 2. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s. 189.

¹⁵ Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 1072, Folio 14; Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 1144, Folio 281. Ayrıca Bakınız: Emilio Sola-José F. De la Peña, *Cervantes y la Berbería*, Fondo de Cultura Económica, Madrid 1996, s. 92-93.

¹⁶ AGS., E., 1072/14.

¹⁷ Sola-Peña, *a.g.e.*, s. 102-103.

¹⁸ Don Juan de Persia'ya göre; II. İsmail 24 Kasım 1577'de Kazvin'deki sarayında öldürüldü ve yerine gözleri görmeyen kardeşi Muhammed Hüdabende Safevî tahtına cülus etti. Bakınız: Don Juan, *Relaciones de Don Juan de Persia*, Prologo y Notas: D. Narcio Alonso Cortés, Real Academia Española, Madrid 1946, s. 131-132.

1577'de İran seferine karar vermiş bulunuyordu.¹⁹ Muhtemelen, Osmanlı İmparatorluğu iç çatışmalarla meşgul olan İran'ı o yıl alt edeceğini ve İspanya ile eski rekabete tekrar kaldığı yerden devam edeceğini farz ettiğinden ateşkes bir yıllığına imzalanmıştı.

Osmanlılar ayaklarına kadar gelen bu fırsatı kaçırmak istemedi. Osmanlı İran savaşları bu şartlar altında gündeme geldi. Ancak bu savaşın açılması için gerekçe oluşturan zikrettiğimiz İspanyol faktörü, bu İran seferi sürecinde bir şekilde varlığını hissettirmiştir. Yani Osmanlıların müstakbel İran seferi başta İspanyollar olmak üzere Batının göz ucuyla izlediği bir harekât durumundaydı.

Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu Don ve Volga nehirlerini birleştirecek olan kanalı açmayı başarabilseydi, Karadeniz'den Hazar Denizine gemilerle doğrudan erzak ve mühimmat sevk olunup İran'ı kuzeyden kuşatmak çok daha kolay olacaktı. Böylece İran'ın içlerine kadar sarkıp bütün Şark kontrol altına alınacaktı. Kuzey ve doğu ticaret mallarının çok daha güvenli ve rahat bir şekilde İstanbul'a getirilmesi de sağlanmış olacaktı.²⁰

1578 yılında İran seferine çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun asıl hedefi iktisadi idi. Hint Okyanusu bu iktisadi hedef için sınırsız zenginlikler sunmaktaydı. İran'a karşı savaş kararıyla Osmanlı Asya'ya yönelerek yüzünü zenginliğe döndü. Hazar Denizi'nin kontrolü Hint okyanusuna bir trampelen sıçrayışı demektir. Orada pek de bilinmeyen kadirgamların Hazar Denizi'ne indirilmesiyle İran'ın Mazenderan kıyılarının kontrolü açısından üstünlük sağlanmış olacaktı. Ruslar 1556'da Astarhan'ı fethederek Osmanlıların Türkistan'a yani Asya'nın iç kesimlerine ulaşmasında set olmuşlardı. Türkistan İpek Yolu demektir ve Dünya ölçeğinde bu ticaretin önemli bir merkezi Tebriz'dir.²¹ Fakat Doğu-Batı ticaretinin güzergâhının giderek güney denizlerine kayması sebebiyle İpek Yolu can çekişiyordu. Belki de Osmanlı Ejderhan ve İran seferlerini başlatarak verimli ve ekonomik olmaktan çıkmış bu eski ticaret güzergâhını tekrar canlandırmak istiyordu.²²

Hazar Denizine inebilmenin önündeki tek engel Rus kontrolündeki Astarhan değildi. Karadeniz ile Hazar Denizi arasında hüküm süren Şirvan, Dağıstan, Gürcistan ve Çerkezistan beylerinin desteğinin alınması zaruri idi.²³ Böylece önce Şubat 1578'de Kırım ve Kafkasya hükümdarlarına mektuplar yollanıp İran'a karşı yapılacak savaşta kendilerine düşen hizmeti görmek için

¹⁹ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 23.

²⁰ Halil İnalcık, *Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü*, Belleten, C. XII, Sayı 46, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1948, s. 372-373.

²¹ Fernand Braudel, *El Mediterráneo y ek Mundo Mediterráneo en la Época de Felipe II*, Tomo Segundo, Traducción: Mario Monteforte Toledo, Wenceslao Roces y Vicente Simón, Fondo de Cultura Económica, Mexico 2010, s. 689-691.

²² Abdullah Gündoğdu, "Türkistan'da Osmanlı-İran Rekabeti (1583-1598)", *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu (8-9 Nisan 1999) Bildirileri*, Basset Matbaası, İzmir 2000, s. 144.

²³ Braudel, *a.g.e.*, s. 690-691.

hazırlanmaları istendi.²⁴ Savaşın yapılacağı yer olarak Gürcistan toprakları belirlendiğinden,²⁵ 17 Mart 1578'de Dadyan Melik, Güryel Melik ve Başaçuk (İmeret) Melik'e gönderilen hükümlerde Sultan III. Murat'a biat ve desteklerini sunmaları istendi. Şirvan daha önce İstanbul'a resmen elçiler gönderip Safevî hükümranlığından kurtulmak istediğini zaten bildirmişti.²⁶

Bu sırada İran'ın doğusunda Safevîlerin Osmanlılardan daha büyük hasmı olan Buhara Hanlığı bulunuyordu. Osmanlı'nın Safevîleri doğudan sıkıştırabilecek güçte gördüğü Buhara Hanlığının başında ise II. Abdullah Han vardı. Nitekim 1571'de II. Abdullah Han, Safevîlere karşı II. Selim'den yardım istemişti. O sıralar yönünü Akdeniz'e dönmüş olan Osmanlı'nın böyle bir talebi olumlu karşılaması düşünülemezdi. Özbek Hanı II. Abdullah'ın uzun zamandır beklediği ittifak şartları İran'a sefer açılmasıyla birlikte doğmuş oldu. Bu durumun farkında olan Osmanlı İmparatorluğu, gerekli desteği almak için yukarıda adı geçen devletlerle temasa geçerken, Safevî Devleti'nin doğusunda bulunan Buhara Hanlığının desteğine de ihtiyaç halinde başvurmaya hazırды.²⁷

Böylece 28 Nisan 1578'de Üsküdar'dan hareket eden Lala Mustafa Paşa, 2 Temmuz'da Erzurum'a ulaştı. Bu sırada Erzurum'da toplanan Osmanlı ordugâhına elçi gönderen Megrel, Güryel ve Başaçuk (İmeret) hükümdarları kendilerine düşen görevi yerine getirmeye hazır olduklarını bildirdiler.²⁸

1578 yılında Lala Mustafa Paşa'nın serdarlığında Osmanlı orduları, sırasıyla 8 Ağustos'ta Poshof'un merkezi Mere ve Vale kalelerini, 9 Ağustosta Yenikale, Tümüük, Hartus, Çıldır ve Ahilkelek kalelerini fethettiler. 9 Ağustos'ta Karasu boyundaki Çıldır mevkiinde, Tokmak Han komutasındaki Safevî ordularına 5.000 kayıp verdirip 500 esir aldılar. Çıldır zaferi sonrasında Gürcistan kapıları açıldı. Böylece Kartlı Kralı Davud Han'ın korkup şehri boşaltması üzerine 24 Ağustos'ta Tiflis ele geçirildi ve eyalet olarak Osmanlı topraklarına ilhak edildi. Kral II. Aleksandr'ın itaatini arz etmesi üzerine 5 Eylülde Kakhet Ülkesi Kakhet Eyaleti olarak Osmanlı topraklarına ilhak oldu. 9 Eylülde Kür nehrinin Koyun geçidinde Safevî ordusu bozguna uğratarak 5.000 kayıp verdirildi. 10.000 Safevî askeri ise kaçarken nehirde boğulup öldü. Eylül-Ekim aylarında Şeki, Ereş, Şemahı, Kabala, Bakû, Şaburan, Salyâne ve Demirkapı-Derbend fethedildi. Ekim'de önce merkezi Ereş olan Şirvan Eyaleti ve sonra Sohum Eyaleti kuruldu. 8 Ekimde Eriş'ten ayrılan Serdarın 21 Kasım'da Erzurum'a varmasıyla 1578 seferi sona erdi.²⁹

²⁴ M. Sadık Bilge, *Osmanlı ve Kafkasya*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 60.

²⁵ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, çev. Nilüfer Epceli, C.3, İstanbul 2005, s. 207.

²⁶ Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 263, 278.

²⁷ Gündoğdu, *a.g.m.*, s. 145.

²⁸ Bilge, *a.g.e.*, s. 61.

²⁹ Bilge, *a.g.e.*, s. 61-62; Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 288-292, 299, 301-304, 307

Serdarın bölgeden ayrılmasından sonra Kasım başında 25.000 kişilik Safevî ordusu Salyâne'yi, 15.000 kişilik başka bir ordu ise Ereş'i işgal etti. Sonrasında birleşen Safevî orduları, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın bulunduğu Şemahı'da Osmanlılarla karşılaştılar. Osmanlılar, Adil Giray Han komutasındaki Kırım kuvvetlerinin yardımıyla birlikte Safevilere ilk muharebe 15.000 ölü ve 10.000 esir verdirdiler ve Şemahı geri alındı. Fakat Haydar Mirza komutasında Şirvan'a giren Safevî ordusu 27 Kasım'daki ikinci Şemahı muhaberesinde Adil Giray ve Şirvan Beylerbeyi Piyale Paşa'yı esir aldı. Özdemiroğlu Osman Paşa ise Şemahı'yı boşaltıp Şirvan'ı Safevilere bırakarak 12 Ocak 1579'da Derbend'e ulaştı.³⁰

Savaşın ikinci yılında ise 30 Mart 1579'da İmam Kulu Han komutasındaki Safevî ordusu Tiflis'i kuşattı. Solak Ferhad Paşazade Mehmet Paşa'nın 1800 askeriyile büyük direnç gösterdiği kuşatma ancak Osmanlı yardımının gönderilmesiyle 1 Ağustosta kaldırıldı. Askerî, lojistik ve idarî düzenlemelere ihtiyaç duyulduğundan stratejik önemi olan her yerde kaleler inşa edilip eyaletler kuruldu. 1 Temmuz'da Çıldır Eyaleti ve 27 Temmuz'da 1579'da inşasına başlanan Kars kalesinin tamamlanmasından sonra Ekim 1579'da Kars Eyaleti kuruldu.³¹

Bu arada Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa Karadeniz'e kıyısı olan ve iki parça kaleleri bulunan Vilayet-i Gürcistan'dan Güryel, Dadyan, Başaçuk Meliklerin Memleketlerine gönderiliyordu. Donanma-i Hümayun ile varıp Faş Irmağının Karadeniz ağzında kale inşa edilerek Gürcistan kıyılarının güven altına alınması, böylece Şirvan ve Tiflis'e yol açılması planlanıyordu. Faş Irmağının ağzındaki bu kale 26 Temmuz 1579'da tamamlandı.³²

5 Nisan 1578'de Serdar Lala Mustafa Paşa'nın Üsküdar ordugâhına geçmesiyle başlayıp 21 Mart 1590'da imzalanan İstanbul Barış Antlaşması'yla sona eren Osmanlı-İran savaşı tam tamına 11 yıl, 11 ay, 16 gün sürdü. Yüzbinlerce insanın hayatına mal olan bu uzun savaş sonrasında yapılan barışla, Aras Nehrinin kuzeyindeki Gürcistan, Şirvan, Dağıstan ve nehrin güneyindeki Tebriz, Karacadağ, Şehrizar, Ardelân, Kirmanşah, Lûristan, Hûzistan, Nihavend Osmanlılar'a geçti. Bu, yeni Safevî hükümdarı Şah Abbas'ın 590.000 km²'ye ulaşan Osmanlı fütuhatını tanıması anlamına geliyordu.³³

İspanyol Ajanı Juan De Briones'in Casusluk Raporu

Osmanlıların gücünün zirvesinde olduğu 16. yüzyıl dünya tarihinde Osmanlı-İspanya ilişkileri, dünya tarihinin akışını belirleyen en önemli konu başlıklarından biridir. Dönemin önemli aktörlerinden biri olan İspanyollara ait arşivler, Türk tarihi bakımından olduğu kadar dünya tarihi bakımından da büyük

³⁰ Bilge, *a.g.e.*, s. 62-63; Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 330-332.

³¹ Bilge, *a.g.e.*, s. 63.

³² Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 328-329.

³³ Bilge, *a.g.e.*, s. 61, 66.

öneme sahip olan bu sürece ilişkin zengin veriler sunmaktadır. Makaleye konu yaptığımız, İspanyol Juan de Briones'in bu raporu, yukarıda özetlemeye çalıştığımız, söz konusu dönemin bir kesitine yakından tanıklık etmiş olan yabancı bir gözlemcinin kayıtları olması bakımından tartışmasız bir kaynak değerine sahiptir.

Çevirisi ve değerlendirmesini yaptığımız rapor, Türk tarihçiliği için zengin kayıtlar içeren Simancas Arşivi'nin Devlet kâğıtları 490 sayılı klasörden çıkarılmıştır. 46 numarayla kaydedilen ve el yazması formatında olan bu belge, Juan de Briones'in II. Felipe'ye iletmış olduğu bir casusluk raporudur. Bu belge daha önce Emilio Sola koordinatörlüğünde, *Clasicos Mínimos* (En Küçük Klasikler) adlı kitapta *Un Viaje de Alí Bajá al Reino de Trebisonda* (Ali Paşa'nın Trabzon Krallığına Bir Seyahati) adıyla çıkmıştır. Değerli çalışmalarıyla Osmanlı tarihinin klasik döneminin bilinmeyen yönlerine ışık tutan Alcalá de Henares Üniversitesi Tarih Bölümü hocalarından saygıdeğer Emilio Sola daha önce kendi koordinatörlüğünde yayınlanan bu belgenin orijinal metnini bize sunarak çözümlenememiş taraflarını aydınlatmamıza olanak sağlamıştır. Bu doğrultuda muğlak kalan yer ve şahıs isimleri dipnotlarla aydınlatılmıştır.

Bu casusluk raporunun yazarı İspanyol kökenli olan Juan de Briones'dir. Babası Francisco de Briones, Tunus'un Akdeniz kıyısında bulunan La Goletta liman kentinde topçu birliği komutanı ve deniz kaptanı olarak görev yapmış bir İspanyol askeridir. Juan de Briones o dönemde çok sık örneklerine rastladığımız biçimde Osmanlılara esir düşüp İstanbul'a götürülür. Şeklen ihtida edip Sinan ismini alır. Bu şekilde Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'nın hizmetine giren devşirme Sinan, kısa zamanda Paşa'nın en güvenilir adamlarından biri olur. Kaptan-ı Derya'nın hizmetinde kâtiplik vazifesiyle görev alan sözde Dönme Sinan, bir yandan Kılıç Ali Paşa'nın mektuplarını okuyup yazarken, diğer taraftan II. Felipe'ye gizlice hizmet eder. İstanbul'da yarı gizlilik içinde sürdürülen Osmanlı-İspanyol ateşkes görüşmelerinde³⁴ İspanya'ya casusluk vazifesiyle hizmet eden Sinan, II. Felipe'nin en etkin ajanlarından biri olur. 1579'da İran savaşının ikinci yılında Kılıç Ali Paşa'nın donanmasıyla birlikte Karadeniz Seferine çıkar. Bu seyahat sırasında tanık olduğu ve yaşadığı olayları gün-be-gün not eder. 17 Mayıs'tan 6 Ağustos'a kadar süren bu seyahatiyle ilgili raporu bir şekilde II. Felipe'ye ulaştırmayı başarır. İspanya Kralına sunduğu bu raporu kendisiyle birlikte seyahat eden İngiliz kökenli devşirme Haydar (Robert Drever)'in adını da koyarak imzalar.³⁵

³⁴ Braudel, Sinan'ın İspanya adına bu görüşmelerin baş müzakerecisi olan Giovanni Margliani'nin hizmetinde çalıştığını iddia etmektedir. İspanya adına çalışan Sinan, Haydar, İngiliz ve Juan de Briones gibi dört farklı ajan olduğunu belirtmesi gözden kaçan bir hatadır. Yukarıda söylendiği gibi Sinan, Juan de Briones, Haydar ise İngiliz kökenli Robert Drever'dir. Bakınız: Braudel, *a.g.e.*, s. 680.

³⁵ Juan de Briones, "Un Viaje de Alí Bajá Al Reino de Trebisonda", *Clasicos Mínimos 1*, Editörler: Raul Gonzáles Luciano-İsrael Alonso Muñoz-José Ignacio García Blasco, Koordinatör: Emilio Sola, Fugaz Ediciones, Madrid 2001, s. 51;

II. Felipe'ye sunulan bu casusluk raporunda, metne sadık kalınmaya çalışılmıştır. Her çeviride olduğu gibi bu metinde de hatalar bulunması olasıdır. Orijinal metinde geçen yer adları çalışmanın Türkçe çevirisinde korunmuştur. Metinde geçen her yer adı hakkında dipnotlarla açıklamaları yapılmıştır. Yer adları, geçtikleri ilk cümlede yazarın orijinal metinde yazdığı şekilde aktarılmış olup sonraki cümlelerde Türkçe yazılışı kullanılmıştır. Şahıs adlarının metindeki şekli korunmakla birlikte bunlar Türkçeleştirilmiş olup Osmanlı tarihinde geçen önemli şahısların sıfatları ve takma adları da isimlerinin önünde parantez içinde yazılmıştır. Fakat orijinal metne sadık kalarak Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'nın sadece Paşa sıfatı kullanılmıştır. Önemli şahsiyetler hakkında dipnotlarda gerekli tarihi bilgi sunulmuştur. Metinde açıklamasını gerekli gördüğümüz tarihi olaylar hakkında yine dipnot verilerek açıklaması yapılmıştır.

Konstantineye'den Yola Çıkan Kaptan-ı Derya Uluç Ali'yi 17 Mayıs'tan 6 Ağustos'a Kadar İzleyen Raporudur⁶⁶

17 Mayıs'ta Konstantinopolis limanından çıkıp Rumeli tarafındaki *Estenna*³⁷'ya vardık. Estenna, Karadeniz'e doğru kuleler ve kalelerin beş mil dışındaydı. Demir attıktan sonra *Büyük Türk*³⁸'ten bir çavuş bulunduğumuz yere geldi. Çavuş, Büyük Türk'ün mühürlü fermanını getirdi. Fakat şimdiye kadar bu mühürü açmadıklarından çavuş adı geçen fermandaki konuyu Kaptan Paşa'ya sözlü ifade etmeyi tercih etti:

[Lala] *Mustafa Paşa'nın bulunduğu yere gidiniz ve [Lala] Mustafa Paşa'nın emirlerini yerine getiriniz. Kaptan Paşa'ya o taraflarda kalması için görevlendirir, kadırgaları düzene koyması emir buyrulur.* Sonrası bilinmiyor.

18 Mayıs'ta Estenna'dan ayrıldık ve denizci haritasında *Estreta*³⁹ diye yazılan kanalın ağzına gittik. İkamet edilen *la Alcazaba*⁴⁰dan hariç ikamet edilmeyen eski

<http://www.archivodelafrontera.com/wp-content/uploads/2012/05/Trebisonda-y-Uchali-1579-fugaz.pdf>.

³⁶ Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 490, Folio 46.

³⁷ Uzaklaşan mesafe göze alındığında ve etimolojik çağrışım yapıldığında varılan limanın günümüzdeki "İstinye" olması mantıklıdır.

³⁸ Batılılar tarafından Osmanlı sultanlarına verilen isim.

³⁹ İstanbul Boğazı.

⁴⁰ Arapça kasaba sözcüğünden İspanyolcaya girmiş bir kelimedir. Askeri garnizonun barınması için kentin surları içinde tahkim edilmiş yer. Bakınız: *Diccionario de la lengua Española*, Real Academia Española, Tomo I, Espasa Calpe, Madrid 2001, s. 96. "Yoros" kalesi, ya da halk arasında yaygın olarak kullanılan Ceneviz kalesi olması muhtemeldir. Çok eskiden, Karadeniz'e çıkan ve dönen gemicilerin kurban taktim ettiği rüzgârlar ilâhı Orion'un tapınağının bulunduğu Grek döneminden kalma yerdir. Bakınız: P. Minas Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası (1817-1819)*, Çeviri: Hrand D. Andreevyan, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969, s. 17.

bir şehir vardı. Anadolu tarafındaydı. Gece oluncaya kadar bulunduğumuz ülkeyi kıyı boyunca sürekli seyretmeye bu yerden başladık.

Sonra yola çıktık ve 19 Mayıs'ta Türkçe'de *Guerpes*⁴¹ denen Garpi'ye sürekli seyir ederek vardık. Burada bir adacık üzerinde, ikamet edilmeyen eski bir şehrin surları vardı. Daha sonra, aynı gün buradan ayrıldık ve Türkçe'de *Eregli*⁴² denen, ikamet edilmeyen eski bir şehir olan Pindaracha'ya doğru seyredererek 20 Mayıs'ta oraya vardık. İçinde yeniden inşa edilmiş olan birkaç ev mevcuttu.

21 Mayıs'ta Eregli'den ayrıldık. 22'sine kadar gemiyle seyrettik ve pruva⁴³'dan esen rüzgar nedeniyle Türkçe'de *Cara Agache*⁴⁴ denen Parteni'ye gitmemiz gerekti. 23 Mayıs'ta Kara Ağaç'tan ayrıldık ve 24 Mayıs'ta Türkçe'de *Sinap*⁴⁵ denen Sinopi'ye vardık. Küçük köy evlerinin hepsi ahşaptan olmasına rağmen güzel bir yerd. Evlerin çatuları ne eksik ne fazlaydı. Evlerin içinin büyük kısmı ne eksik ne fazlaydı.

25 Mayıs'ta Sinop'tan ayrıldık ve Türkçe'de Samsun denen Simixio'ya seyredererek 27 Mayıs'ta buraya ulaştık. İçinin büyük kısmı ahşaptan olma küçük köy evlerin bulunduğu kötü bir araziydi. Paşa bulunduğumuz yerden bir *kalite*yle bir çavuşu Samsun'un yüz mil kadar uzağına, Türkçe'de *Vona*⁴⁶ olan Sico diye çağırılan yere, ahşaptan olma bir kır evine gönderdi. Bu tür ahşap evler çok azdı. Çavuş karaya çıkıp oradan [Lala] Mustafa Paşa'nın bulunduğu Erzurum'a gidip Paşaya, *Kaptan Paşa'nın altmış kadirğadan mevcut donanma ile geldiğini, kendisine gönderilen mektuba bakmasını, daha sonra mektupta yazılanın icra edilmesi gerektiğini* söyleyecekti.

29 Mayıs'ta orada bulunduğumuz sırada, kışın ortasında dahi olmayacak şekilde, bardaktan boşanırcasına yağın yağmur ve doluyla karışık çok büyük bir fırtınaya yakalandık.

30' Mayıs'ta gün ışımadan bir saat önce sabaha karşı Samsun'dan ayrıldık. Yukarıda bahsi geçen Vona'ya gece saat ikide vardık. Çavuş ile gönderdiğimiz *kalite* oradaydı. Çavuş'un 27 Mayıs'ta *Arzerum*⁴⁷ doğru yola çıktığını orada öğrendik.

⁴¹ Kerpe, Kocaeli iline bağlı Kandıra'nın Karadeniz'e kıyısı olan beldesidir. Grekçesi filiz manasına gelen Karfi'dir. Bakınız: Bijışkyan, *a.g.e.*, s.19.

⁴² Eregli.

⁴³ Geminin burun tarafı.

⁴⁴ Günümüz Kastamonu ili sınırları içindeki Cide koyunda bulunan Kara Ağaç limanıdır.

⁴⁵ Sinop.

⁴⁶ Aynı bir burnu olan iyi bir limandır. Üç yerinde gemi duraklar ve birçok gemi kışın barınabilir. Perşembe ise, Vona'nın berisinde aynı koyun içinde bir kasabadır. Bijışkyan, *a.g.e.*, 36.

⁴⁷ Erzurum.

Mayısın son günü gece saat birde, Vona'dan ayrıldık. Bütün gece ve gündüz olmak üzere seyrettik. Gündüz saat dörtte Trabzon'dan gelen bir gemi bulduk. O gemide, 12 gün önce Erzurum'dan ayrılan Yunanistan Beylerbeyi'nin⁴⁸ de bir hizmetkârı bulunuyordu. Ondan [Lala] Mustafa Paşa'nın çok az insanla hala Erzurum'da bulunduğunu ve İranlıların bir generalinin Türkçe'de *Servan*⁴⁹ denen Medi'ye doğru ordusuyla ilerleyerek geldiğini öğrendik.

*Trebizonda*⁵⁰ da büyük açlık ve hastalık olduğu haberini aldık.

1 Haziranda Türkçe'de *Gürel*⁵¹ denen Plantena'ya vardık. Görele, tepede küçük bir kaya üzerinde bulunan bir kaleydi. Etrafındaki evlerin içi ve dışı kireç ve çakıl taşındandı fakat dam ve terasları ahşaptandı.

2 Haziran'da, gün doğmadan iki saat önce Görele'den ayrıldık ve gündüz saat üçte Trabzon'a ulaştık. Son iki ayda 30.000 insanın vebadan öldüğü haberi bize ulaştığından şehirden on mil uzakta demirlemiştik. Halkın büyük çoğunluğu kır evlerine ve dağlara gitmişti. Trabzon'dan on mil uzakta bulunduğumuz sırada, aynı gün [Lala] Mustafa Paşa'nın çavuşu geldi. Erzurum'dan yola çıkalı iki buçuk gün olmuştu.

[Lala] Mustafa Paşa'nın fermanını ve mektubunu getirdi. Bu fermanla Kaptan Paşa'ya:

diğer adı Jurji⁵² olan Kolko⁵³'ya doğru gidiniz; Ve Kolko'lular ya da Gürcüler ilk emre itaat ederlerse onlara hiçbir zarar vermeyiniz; şayet etmezlerse, onları yağma ediniz ve yıkınız. Ve daha fazla adama sahip olmak için ülke içlerine iki gün uzaklıkta bir kale inşa ediniz;

diyordu.

İranlı [Şah] barış istiyordu ve Şirvan kentini vermekten memnundu. Fakat bunun işe yaramadığını gördüğünden şimdi ordu yolluyor ve Şirvan'a doğru geliyordu. [Lala] Mustafa Paşa halkı korumak için Erzurum'da bulunuyor ve halkıyla Anadolu Beylerbeyi ve başka bir Beylerbeyinin yanına vardığını söylüyordu.

3 Haziran sabahı, bütün bayrakları, sancakları ve flamaları çektik ve bütün top ve tüfeği ateşleyerek, davulları, trompetleri ve zurnaları büyük bir neşeyle çalarak Trabzon'un önüne geçtik. Çok hoş bir top atışıyla selamladık. İranlıların, Gürcülerin, Megrellilerin sonradan tüm bu şatafatı öğrenecekleri

⁴⁸ Rumeli Beylerbeyi.

⁴⁹ Şirvan.

⁵⁰ Trabzon.

⁵¹ Görele.

⁵² Gürcü.

⁵³ Kakheth de denebilir. Bakınız: Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 263.

düşünüldüğünden her şey kurnazlıkla yapıldı. Zafer kazanarak geldiğimizi ve çok neşeli olduğumuzu sanacaklardı.

Şehir surlarının çevresi aşağı yukarı iki milden fazla olmamasına rağmen kent iyi bir yerde bulunmaktaydı. Fakat iki büyük kalesi vardı. Kentin içinde büyük bir veba salgını olduğundan on mil kadar uzağa demir attık.

4 Haziranda gün doğmadan saat üçte bulunduğumuz yerden ayrıldık. Aynı gün Türkçe'de *Rıza*⁵⁴ denen Riso'ya vardık. Kalesi bulunan ikamet edilmeyen eski ve köhne bir kentti. Fakat kalede ve deniz kıyısındaki ahşap birkaç evde insanlar oturmaktaydı. Kale bir tepe üzerindediydi.

7 Haziranda, gündüz saat 3'de Rize'den ayrıldık ve aynı gün Türkçe'de Guonna⁵⁵ denen Uanca'ya vardık. Deniz kıyısındaki bir düzlükte bulunan küçük bir kentti. Buradaki toprakların Beylerbeyi [Çerkez] Haydar Paşa ve donanmanın bütün öteki Sancakbeyleri geldiler. Savaştan ve önceki yıl 1578'in nasıl geçtiğinden bahsettiler.

[Çerkez] Haydar Paşa; *Gürcülerin 20.000 Türkü nasıl öldürüp esir aldıklarını, Megrellilerin beyi olan Dadyan Melik denen bir bey olduğunu, bu Bey'in Büyük Türk'ün dostu ve tebaası olduğunu ve kendisini böyle gösterdiğini* söyledi. İranlılarla savaşa gelince, *Türklerin geçen yılı çok kötü geçirdiklerini ve Türklerin altı sancak beyinin bulunduğu ülkeyi İranlıların yağmaladıklarını ve yıktıklarını, onların çoğunu kılıçtan geçirdiklerini, evleri ve birkaç kalenin surlarını yıkarak, o ülkeyi yaşanmaz hale getirdiklerini* ekledi. Bu olaydan dolayı Paşanın asabı çok bozuldu ve *Osmanlı kaptanlarının bu tür olaylarla ilgili Büyük Türk'ü bilgilendirmediğini aksine İranlılara karşı hep zafer kazandıklarını ima ettiklerini ve öyle anlamasını sağladıklarını, çünkü gerçeği söylerlerse, İranlıların ettiği fenalıkları Büyük Türk'ün anlayacağını* söyledi.

Tüm Beyler arasında o zaman söylendi ki: *Sultan Süleyman üç kez şahsen gelerek İran'ı fethetmeyi denedi, onları bitiremedi ve hiç kimse İranlıları egemenliği altına alamayacağından onlarla barış yapmaktan daha iyi bir seçenek artık yoktu.* Sonra Türkçe'de adı *Faxa*⁵⁶ olan, deniz haritasında Faso denen ırmakta kale yapmaya çalışıldı.

Beylerbeyi [Çerkez] Haydar Paşa gerekli araçları ve gereçleri teçhiz etmek onları kayıkla göndermek için kente gitti. Sonra aynı saatte büyük veba salgını yüzünden bu kentten ayrıldık. Gürcü kıyılarına gemiyle seyrederek girmeye başladık. 20 mil kadar yol aldık. Önden giden bir kadırgamıza oradan oklar atıldı. Onları karadan Gürcüler attı. Oklar Türklerinkinden dört parmak daha uzun ve üçte bir oranda daha kalındı. Orada demir attık. Çok büyük bir ağaçlıktı.

⁵⁴ Rize.

⁵⁵ Gönye.

⁵⁶ Faş/Faşa.

Sonra bir fırkatayla Paşanın mektubunu taşıyan bir Türk -Megrel'de birçok defa bulunmuştu ve dümencimizdi- Megrellilerin beyi Dadyan Melik'e gönderildi.

Paşa, Onunla konuşmak ve eskiden olduğu gibi emrinde olmak isteyip istemediğini görmek için kendisini Büyük Türk'ün gönderdiğini, biat ettiği takdirde onları sevgiyle kabul edeceğini, kabul etmezlerse yapacaklarını göreceğini, aksi takdirde pişman olacağını, bunun yerine, eski kulluğu ve dostluğu sürdürerek kendisiyle buluşmaya ve konuşmaya gelirse, efendisinin başı ve Allah'ın adı üzerine, Büyük Türk'ün önünde her zaman onun dostu ve aracısı olacağına yemin ediyordu.

Dadyan Melik'in karısı için iki kutu reçel, şekerli dört ekme, Portakal çiçeği suyu ile dolu iki cam bardak ve kadirgada pişirilmiş altı taze ekme yolladı.

9 Haziran'da birisi yaşlı ve yaralı olan iki Gürcü karadan getirildi. Onları getiren Türk'e, bu sebepten ötürü Sancaklı kadirganın yelken direğinden dört kez ellerinden ve ayaklarından bağlayıp yere çarpmaksızın baş aşağı hızlıca bırakarak işkence yaptılar. Sonra, herhangi bir Gürcü'ye hiç kimsenin kötü muamele yapmaması tüm kadirgadakilere söylendi. Paşa, yaralıyı tedavi ettirip tabanı ham deriden olma sandaletler giydikleri için onlara bir çift iskarpin temin etti. Sonra İki Gürcü'nün her birine boğası⁵⁷ bir kaftan ve biraz akçe verdi. Güryel Melik olan Gürcülerin Beyi'ne bir Türk ve iki Gürcü ile birlikte bir mektup gönderildi. Bu mektup Dadyan Melik'in mektubunda söylenenlerin aynısını içermekteydi.

10 Haziranda, gün doğmadan üç saat önce oradan ayrıldık. Gündüz saat 3'de Faş Irmağının ağzına ulaştık. Paşa, sancağı taşıyan kadirgayla önde girmek istediğinden ve Irmağın ağzı iyi gözetlenmediğinden dört kadirgayla birlikte karaya oturduk. Diğer kadirgalar başka bir mevkiden kanalı daha iyi keşfettiler ve ırmağa oradan girdiler. Tüm suyu denize boşalttık, ağacı ve yelken direğini denize attık, büyük uğraşla tüm erzakı kadirgadan boşaltıp gündüz saat 12'de yeniden yüzdürdük.

11 Haziranda Gürcülerin beyi Güryel Melik'e yolladığımız Türk onun elçisiyle birlikte gündüz saat 2'de geldi. Bu elçi Güryel Melik'in iki danışmanından biriydi.

Bu Güryel, Türkçe'de Gönve denen Uanca'dan Faş Irmağına kadar uzanan deniz kıyısına sahipti. Oradan ileride Dadyan Melik'in ülkesi Megrel başlıyordu. Elçi gelişi hakkında Paşa ile konuştu. *Beyinin Büyük Türk'ün dostu ve kulu olduğunu, her yıl vergi olarak bin kental kenevir bezi verdiğini ve vermeye devam ettiğini, mademki gerçek böyleydi, neden peki kendi ülkesinde bulunan Faş Irmağı kıyısına kale yapmak istediğini sordu. Paşa, kale yapmaya gelmediğini, Güryel Melik ve Dadyan Melik*

⁵⁷ İnce bez, astar.

ile buluşmaya ve Büyük Türk'ün hizmetini ilgilendiren meselelerle ilgili konuşmaya geldiğini, işte bu yüzden hiçbir şüpheye mahal vermeden tamamen Güryel Melik'in kendisiyle buluşmaya gelmesi için çaba harcadığını. Eğer, gelirse memnun kalması için kendisine büyük bir nezaketle davranacağına söz verdiği, Büyük Türk ve Allah adına kimseye kötü muamele edilmeyeceğine yemin ettiğini, bilakis barışçı olacağını söyledi. Fakat daha açık olmak adına, bir Sancak Beyini rehin olarak kendilerine verebileceğini ekledi. Bununla birlikte, gelmesi hususunda onu teşvik etmek için; geldikten sonra, Büyük Türk'ten istediği herhangi bir şey varsa ona aracı ve çok iyi bir dostu olacağına yemin etti ve söz verdi. Sadece İyiliğini istediğini ve onun olan hiçbir şeyi ortadan kaldırmaya gelmediğini, bilakis getirdiği haberi kendilerine vermek istediğini ekledi.

Elçi, Bey'inin gelmesi için çalışacağına söz verdi ve bununla uğurlandı. Paşa ona, 30 altın değerinde sırma iplikle işlenmiş bir *ferja*⁵⁸ ve üç buçuk kol kızıl renk kumaş, bir avuç akçe ve dört taze ekmek verdi. Getirdiği iki hizmetçinin her birine birer boğası kaftan verdi.

Güryel Melik ve Dadyan Melik'in karılarının erkek kardeşi Paşa'nın huzurunda seyis olarak bulunuyordu, yola çıkmak üzereydi. Paşa seyise, Güryel Melik'in karısı olan kız kardeşine götürmesi için, 15 altın değerinde sırma iplikle işlenmiş edna bir hilat ve şekerli dört ekmek verdi. Hiçbir kötülük yapmayacağını garanti ettiğini ve söylediği gibi kendisiyle buluşmaya gelmesi için Güryel Melik'i ikna etmesini tembihledi. Sonrasında bir *kaliteyle* yola çıktılar.

Aynı gün saat dokuzda, beş fırkata ile [Çerkez] Haydar Paşa geldi. Kale inşaatına başlamak için araç ve gereçleri hazırlamaya gitmişti. Aynı gece herkes, o ülkenin halkını itaate zorlamak ve korkutmak maksadıyla tüm kadirgaları kandillerle büyük haykırışlar eşliğinde güzelce aydınlatıldılar.

12 Haziran sabahı Paşa, Gürcüler tarafında bulunan ırmağın girişinde karaya çıktı. Paşa'nın ve en önde gelen sancak beylerinin çadırları kuruldu. Büyük bir ağaçlık bulunduğundan, karadaki birçok ağaç direk yapılmak üzere kesildi. Gemiler kıyıya ulaşıp getirdiklerini boşaltsın ve kale için birçok vazife görsün diye bir iskele inşa edildi.

Biz buradayken, Megrel'e yolladığımız fırkata geldi. Elçi olarak Dadyan Melik'in üç hizmetçisiyle birlikte, baş kâhyası ve hazinedarını getirdi. Paşa, onları okşayıp büyük hürmetle karşıladı. Güryel Melik'in elçisine söylediklerinin aynısını onlara da tekrarladı. Onları *Dadyan Melik'i her ne pahasına olursa olsun*

⁵⁸ İspanyolca'da kullanılmayan bir kelimedir. İspanyol kökenli olan Juan de Briones'in "hil'at-ı fâhire"yi, fâhire'den esinlenerek sadece "ferja" olarak yazı diline nakletmiş olması muhtemeldir. İspanyolcadaki "j" harfinin Türkçede "h" olarak telaffuz edilmesinden dolayı kanımız daha da güçlenmektedir. Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe sözlüğünde Hil'at: Padişah veya vezirler tarafından takdir edilen, beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan anlamına gelmektedir. Bu mantıktan yola çıkarak sonraki cümlelerde ferja olarak geçen ifadeler hil'at olarak düzeltilmiştir.

gelmeye ikna etmeleri için görevlendirdi. Onlar da, Dadyan Melik'in, Büyük Türk'ün dostu olduğunu ve Sultan Süleyman'ın beratına sahip olduğunu, bu beratla oğullarından herhangi birinin itaatsizliği halinde, onu harâçgüzâr yapacağından ya da vergi alacağından ya da isteyeceğinden bahsediyordu. Bu berat büyük dostluğun alametiymiş diye yanıtladılar.

Paşa Dadyan Melik'in gelmesini, Büyük Türk'e hizmet gerektiren meseleleri konuşuktan sonra, Sultan Süleyman'ın kendisine verdiği beratın bir kopyasını çıkartıp şimdiki Sultan Murat'a göstermek istediğini söyledi. Baş kâhya ve Hazinedarın her birine Güryel Melik'in elçisine verdiği gibi bir hilat, bir Şam kumaşı ve bir avuç dolusu akçe verdi. Üç hizmetçinin her birine birer boğası kaftan ve üçü arasında paylaşsın diye bir avuç dolusu akçe verdi.

Bahsi geçen Megrelliler, Megrel ve Çerkezistan arasında yaşayan bir ulus olan Apazlardan şikâyet ettiler. Paşa, Dadyan Melik'in gelişiyile birlikte bahsi geçen Apazları ortadan kaldırmaya gideceğine dair söz verdi.

Öğleden sonra, Paşa'nın Vona'dan [Lala] Mustafa Paşa'ya yolladığı çavuş geldi ve [Lala] Mustafa Paşa'nın fermanını getirdi. Bu fermanda Paşa'ya şöyle buyuruyordu: *Güryel ve Dadyan Meliklerin yardımını almış ve onların eşliğinde Türkçe'de Açıkbaş⁵⁹ denen kralın üzerine gidiniz ve tüm o ülkeyi yıkınız, Büyük Türk'e tâbi kılıp Donanma'da getirdiğinizi Sancak Beylerinden en değerli olanlarını bahsi geçen ülkenin başına geçiriniz.*

*

[Çerkez] Haydar Paşa'ya söylendiğini duyduğum, Açıkbaş Melik'in ülkesinin her halükarda yağma edilmesi ve kendisine tâbi hale getirilmesi emrini Büyük Türk'ün neden verdiğini anlatacağım.

Şimdi Kral olan bu zattın babası Büyük Türk'ün dostu ve müttefikiydi. Sözü edilen bu Kral İranlılar tarafından esir alındığı güne kadar İran Sultanıyla 25 yıl boyunca sürekli olarak savaştı. İki ya da üç yıl sonra hapsedildiği yerde öldü. Bu şahıstan prens Simón⁶⁰ adında bir oğlan çocuğu geride kaldı. Babasının

⁵⁹ İmeret, Başaçuk.

⁶⁰ Merkezi Gori olan Kartli ülkesi kralıdır. 1569'da Şah Tahmasp tarafından mağlup edilip esir alındı. Önce Kahkaha (Alamut), sonra 1573'de Şiraz'da hapsedildi. Bakınız: Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 72. Simon (Simayun)'un kardeşi Bagratlı mühtedi Davut Han, Şah Tahmasp'ın sağlığında Kartli (Tiflis) Ülkesi krallığına tayin edilmişti. Ağabeyi Simon (Simayun) 1576'da Şah II. İsmail tarafından mahpus olduğu yerden çıkarılıp bütün Kartli(Tiflis ve Gori'ye) yurduna Kral tayin edilince, Tiflis'te oturan Davut Han, aynı yıl 1576'da Osmanlı sarayına bir elçi gönderip Sultan III. Murat'tan yardım diledi. İslam olarak Mahmut Han adını alan Simon, Tiflis'in Osmanlıların eline geçmesi üzerine Gence Beylerbeyinin yardımıyla emrine verilen Gürcü ve Kızılbaşlarla Lala Paşa'nın yolunu kesmeğe, orduyu kıydan-bucaktan yağmaya koyulmuştu. Fakat Gori'nin Sancak olarak kendisine verilmesi halinde Osmanlı hizmetine gireceğini bir mektupla Serdar'a duyurdu. Gori'ye sancak beyi ve muhafızlar konulduğunu söyleyen Serdar bu teklifi

yokluğunda bu şahıs babasından çok daha acımasızca İranlılarla altı yıl boyunca savaşı yineleyerek ülkesinin kralı oldu. Bütün bunların sonunda babasıyla aynı kaderi paylaşarak hapsedildi.

Bu sırada İranlıların Sultanı⁶¹ öldü ve İsmail⁶² adındaki bir oğlu hükümdarlığı devraldı. Bu zat Kral Simón'u hapisten çıkardı ve bir kızı ya da hısımlıyla onu evlendirerek kendisine sadık kıldı. Türk'ün müttefikinden⁶³ ülkesini geri alması için sadakat yemini ettirdikten sonra ona halkını geri verdi. Halk -Kralın [Açıkbaş] ölümünden ve [Lala] Mustafa Paşa'nın askeriyle yürüyerek üzerlerine gelmesinden dolayı- bazı köy evlerini ve iki kenti terk edip dağlara doğru çekilmişti. [Lala] Mustafa Paşa bu iki şehrin insanlarını tutsak etti. Türkçede Tiflis denen şehre ve ötekine⁶⁴ birer beylerbeyi yerleştirdi. Kış yaklaştığından Erzurum'a çekildi.

Kral Simón, bazı İranlılar ve özgür kaldığını öğrenip kendisine hizmet için gelen halkıyla birlikte dört aydır kuşatma altında olan bahsi geçen iki şehre geldi. Bu şehirlere ne yardıma koşuldu, ne de yardıma koşmak için uygun zamandı. Bu şehirlerde büyük açlık ve susuzluk hâkimdi. Kaybedileceklerine kesin gözüyle bakılıyordu. Diğer taraftan Mustafa Paşa hala Erzurum'daydı. Zira Karaman, Halep, Kahire ve diğer illerden beklenen insan gücü gelmemiş olsa da -çavuşun söylediğine göre- tüm kuvvetlerin 15 Haziranda sefer için yürüyeceğinden herkes emindi. İki mavnanın getirdiği cephane ve top bekleniyordu. Trabzon'a beklenen yük indirilmişti. Karadan taşımak gerekmektedir. Dağların hırçınlığı ve Trabzon şehrindeki büyük veba salgınından dolayı bütün bu ay boyunca bu iş çok zahmet gerektirecekti.

İranlılarla ilgili ilkinden başka yeni bir haber yoktu.

Paşa, 32 kadirga ve 3 *kaliteden* ibaret olan donanma gücünün yetersizliğinden dolayı üzgün hissediyordu. Üç bin adam çıkarabilse büyük iş gerçekleştirecekti. Şimdi 13 ya da 17 kadirga ile gelecek donanma mutemedini bekliyorduk; bize cephane, çadır, çörek taşıyacak bir at ya da deve olmadan, bu şekilde 50, 52 gemiden müteşekkil olacaktık. Görünen o ki, (Lala) Mustafa Paşa, Hıristiyanlara karşı gitmek üzere destek olarak bu iki Hıristiyan beyinin desteğinin alınmasını emretmişti. Bu durum Paşayı çok üzmekteydi. Bu şekilde yaparak kendisini *öldürtmek istediklerine inandığını* söyledi.

reddetti. Yıllarca Gori çevresinde Osmanlılara baskın ve yağmalarla zarar veren Simon Han sonunda yakalanıp İstanbul Yedikule zindanlarına hapsedildi. Bakınız: Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 263, 293-294.

⁶¹ Şah Tahmasp.

⁶² II. İsmail.

⁶³ Bagratlı mühtedi Davut Han, Simón'un kardeşi.

⁶⁴ Gori.

13 Haziran'da Paşa [Lala] Mustafa Paşa'ya yazdı: *Bu seferde büyük zafer ve kazanç olduğunu söyleyerek kendisini getirtmişti. Şimdiyse, gerekli donanıma sahip olmaksızın o topraklara yollamaktaydı. Bu sefer için kendisine on bin at yollamasını istiyordu. Aksi takdirde, Faş ırmağından ayrılmayı düşünmüyordu.* Aynı gün -sancak göndere çekilip sancağı taşıyan kadırgadan iki top ateşlenerek- kale inşaatına başlandı. Bunu toprak, sıkıştırılmış ince ağaç dallarından desteler ve çok büyük ağaç gövdelerinden yapıyorlardı. *La Goleta Vieja*⁶⁵'daki gibi dört siperdi ve el Estaño'daki Santiago adasında inşa edilen kaleden biraz daha büyüktü. Gürcüler tarafında bulunan Faş ırmağının ağzında yapılmaktaydı.

İran Sultanı ile savaşa başladığımız tarihten beri salgın hastalıktan ve nehri geçerken çok sayıda insan suyun kabarmasıyla sürüklendiğinden toplamda yüz binden fazla adam kaybettiğimizi kesinlikle söyleyebilirim. Bu sırada orada bulunan İranlı 40.000 süvari büyük yıkım yarattılar. Erzak ve cephane yüklü altı binden fazla deveyi ganimet olarak götürdüler.

14 Haziran'da anlatacak bir şey yaşanmadı.

15 Haziran'da Paşa ile buluşmaya davet etmek için Güryel Melik'e yolladığımız Türk geldi. Hasta olduğu için Güryel Melik'in gelemeyeceğini fakat oğlunun danışmanları eşliğinde geleceğini söyledi.

16 Haziran'da Dadyan Melik'e yolladığımız Türk, Dadyan Melik'in baş kâhyası ile geldi. *Dadyan Melik'in ertesi gün geleceği* haberini verdiler. Paşa çok mutlu oldu ve baş kâhyaya üç kulaç kırmızı kumaş verdi. Aynı gün Güryel Melik'in oğlu bir *kalitede* geldi ve Paşa onu, Megrel tarafında kale inşa ettiğimiz Faş ırmağı ağzında büyük bir çadıra yerleştirdi. Ona gece uyuyabilsin diye bir yastık, bir döşek için gereken başka gereçlerle birlikte sırma iplikle işlenmiş bir yorgan yolladı. O gece ateşlenmek üzere sabahleyin altı parça kadırga topu kaleye yerleştirildi.

17 Haziran sabahı tüm kadırgalar sancakları, flamaları ve bayrakları yukarı çektiler. Güryel Melik'in oğlu gidip getirildi. Kadırga'ya bindirilip oturtulduktan sonra top ve silah atışı başladı. Kalenin üstündeki birçok tüfekçi de dört sancağın her birini kaledeki istihkâmlara çekip altı top güllesi harcayarak ayısını tekrarladılar.

Paşa, *babasının neden gelmediğini sordu? Rabatsızlığı nedeniyle* diye yanıt verdi. *Oğul vasfıyla kendisini misafir ettiğini, fakat yine de babasının gelmesi gerektiğini, eğer bir düşmanı varsa kendisine bildirmesini, onun üzerine gideceği* yanıtını verdi. Vergi olarak

⁶⁵ Kuzey Afrika'nın Akdeniz kıyısında bugünkü Tunus sınırları içinde bulunan bir liman kenti olan La Goleta'daki merkezi kare şeklinde inşa edilmiş dört burçlu bir kaledir. Bakınız: Ricardo Gonzáles Castrillo, *La Perdida de la Goleta y Túnes 1574 y Otros Sucesos de Historia Otomana, Narrados por un Testigo Presencial: Alonso de Salamanca*, Anaquel de Estudios Árabes, Vol. 3, Madrid 1992, s. 252.

her yıl bin kental kenevir bezi vermek zorunda olduklarını bildiren önceki Büyük Türklerden aldıkları üç beratı Paşa'ya gösterdiler. Paşa, Güryel Melik'in her halükarda gelmesi gerektiğini söyleyerek bütün iktidarını kullandı. Güryel Melik'in kendisinin gelmesi gerektiğini daha iyi anlamaları için oğlunu ve danışmanlarını tembihledi. Onları bu hususta görevlendirdikten sonra Paşa, Güryel Melik'in oğluna 80 altın değerinde ince sırma iplikle işlenmiş bir hilat ve üç danışmanın her birine elçilere verdiği türden sırma iplikle işlenmiş bir hilat verdi. Altı yöneticinin her birine, her biri 13 altın değerinde sırma iplikle işlenmiş edna bir hilat verdi. Ve diğer on beş adamın her birine boğası kaftan ve ucuz kumaş verdi. Böylece büyük çadıra gittiler.

Paşa gün ortasında onu tekrar çağırttı. Güryel Melik'in oğlu gelip annesinin hediyesi olan kadınların işlediği bazı şeyleri Paşaya sundu. Paşa onları sancak beyleri arasında paylaştırdı. Paşa, Güryel Melik'in oğlu olma sıfatıyla ona tekrar on bir kulaç Şam kumaşı, içi misk, kehribar ve hoş koku yayan şeylerle dolu altın oturtmalı bir elma verdi.

18 Haziran'da bir adam geldi. Beyinin nehrin içlerinde bizden altı mil kadar uzakta olduğunu ve sabahleyin geleceğini söyledi. Sonra döndü.

19 Haziran sabahı Dadyan Melik'i getirmek üzere, Sancağı taşıyan fırkata ile birlikte başka beş *kalite* yolladık. Onlarda, biri Büyük Türk'ün diğeri ise Mustafa Paşa'nın çavuşları bulunuyordu. Saat ikide döndüler ve *Dadyan Melik'in Paşa ile buluşmaya geleceğini ve Açıkbaş Melik'e karşı kendisine eşlik edeceğini fakat o kaleyi yapmaya koyulmuş olduklarından, kalenin kesin yıkıldığı haberini almadığı sürece gelmeyeceğini* söylediler.

Paşa Dadyan Melik'e *o kaleyi ne kendi arzusu, ne Büyük Türk'ün ne de (Lala) Mustafa Paşa'nın emri üzerine yaptığını, fakat bilakis Hristiyan kadırgalarının sığınağı olan Açıkbaş'ın üzerine ülke içlerine gitmesi gerektiğinden o kaleyi inşa ettiğini, yokluğunda Türk kadırgaları silahlarından arındırılmışken bir aksaklık meydana gelmesin diye sözü edilen kadırgaların kürek takımlarını ve yelkenlerini o kaleye koymak istediğini, aksi takdirde başka bir sebep olmadığını* bildirmesi için bir Sancak Beyi yolladı. Bundan başka, Dadyan Melik'in gelmesi durumunda kendisine birçok vaatte bulunuyordu.

Sancak bey gitti. Geri döndüğünde *Dadyan Melik'in kalenin kesin yıkıldığı haberini almadığı sürece gelmeyi düşünmediğini, Pazar günü -21 Haziran'da- valilerle toplanacağını, neticelenecek konuyla ilgili sizi bilgilendireceğini* söyledi. Bunda böyle karar kılındı.

Açıkbaş Kralının Simón diye çağrıldığını söylemişim. Aslında Kralın ismi Giorgi⁶⁶ idi. Simón, Kral Açıkbaş'ın yeğeniydi. Öyle ki Büyük Türk, yukarıda bahsi geçen bu Simón'dan dolayı Giorgi'ye öfkeliydi. Simón, önceden Büyük

⁶⁶ Başaçuk/İmeret Meliki II. Giorgi 1575-1591.

Türk'ün dostu ve müttefikiydi fakat şimdi İran Sultanıyla müttefikti ve önceden kendisinin olan Türkçe'de Ora⁶⁷ denen bir şehri kuşatarak Türklere zarar vermişti.

20 Haziran'da Güryel Melik'in bir adamı geldi. Hediye olarak beraberinde beyinin yolladığı yüz öküz ve Apaz kökenli on iki yaşında on bir tane bakire kız getirdi. Bey'inin mutlaka Paşa ile görüşmeye geleceğini söyledi. Alelade sırma iplikle işlenmiş bir hilat giydi. Getirdiği dört hizmetçinin ikisine sırma iplikle işlenmiş şerit edna hilatlar ve diğer ikisine de iki boğası kaftan giydirdi.

21 Haziran'da yolunu gözlediğimiz donanma mutemedi, beklediğimizden çok daha az kadırgayla geldi. Beraberindeki insanlarla birlikte on iki kadırga ve üç *karamürsel* getirmişti. Çok güzel bir top atışıyla selamladı. Bizim tüm kadırgalar ve kale de aynı şekilde yanıt verdi. Tüm bu top atışının diğer maksadı Dadyan Melik ve Güryel Melik'i korkutmaktı.

22 Haziran'da kale kapısına ve kalenin altı farklı noktasına sancaklar çekildi. Bütün bunlar aynı kurnazlıkla yapıldı.

23 Haziran'da adı geçen Güryel Melik'in bir adamı Kralının yarın geleceğini Paşaya tebliğ etmek için geldi.

Bu adamla birlikte Açıkbaş Kralı Giorgi'nin bir elçisi geldi. Kral Giorgi'nin bir mektubunu getirmişti. Bu mektupta; *Gönderdiği şeyi görmelerini, kölesi ve tebaası olarak Büyük Türk'e hizmet için hazır ve müsait olduğunu* söylüyordu.

Paşa elçiye, *yarına kadar beklemesini, Güryel Melik'in geleceğini ve hep beraber konuşmuş olacaklarını, kendilerine en doğru gelen karar hakkında Açıkbaş Kralı Giorgi'yi bilgilendireceğini* söyledi.

Kralın yeğeni olan Simón'un *nerede bulunduğu* sorulunca, *altı bin kadar adamla birlikte Gori'nin üzerinde kamp kurup kenti kuşattığını* söyledi. İran kampının *nerede olduğu* sorulunca, Danışmanı olan iki beyle birlikte *İran prensinin, önceden Simon'a ait bir şehir olan Tiflis üzerinde bulunduğunu ve bu kenti güçlü bir askeri kuvvetle kuşattıklarını* söyledi.

Saat birde Gori'den bir Türk geldi. Gori'nin kuşatılan halkı onu yardım istemek için Mustafa Paşa'ya yollamışlardı. Bu zat Paşa'nın geldiğini öğrenince buraya gelmişti. Sancaktar Hüseyin Bey'in sorumluluğunda 150 adamın *Gori'nin içinde mabkûm olduklarını, içerden kuşatılanların çok önce açlıktan ölen kokmuş atları yediklerini, uzun zamandır halkın bu şekilde yaşadığını* söyledi. *Temmuzun başına kadar kendilerine yardım ulaşmadığı takdirde bayatta kalmalarının zor olduğunu* söyledi. Paşa ona biraz akçe, bir gömlek, bir erkek külotu ve boğası bir kaftan verdi.

26 Haziran'da sabahleyin bir fırkata geldi ve *Güryel Melik'in kendi fırkatasında gelmekte olduğunu* söyledi. Kraliyet fırkatasıyla Güryel Melik'e ince

⁶⁷ Gori.

sırma iplikle işlenmiş bir hilat ve 50 altın değerinde bir pala yolladı. Güryel Melik hilat'ı giydi ve palayı kuşandı. Fırkataya binip sancağı taşıyan kadırgaya geldi. Burada oğlu gibi, hatta çok daha abartılı şekilde, sancaklar, trompetler ve top atışları eşliğinde karşılandı. Nezaketle karşılandıktan sonra Paşa, *boş geldiğini, çok açık bir şekilde Büyük Türk'ün sadık bir tebaası olarak onu gördüğünü* söyledi.

Güryel Melik, *Büyük Türk'ün tebaası ve hizmetkârı olduğunu, giysisini, devletini ve hayatını Büyük Türk'ün emrine adadığını, yaşadığı sürece de öyle kalacağını* söyledi. Bununla birlikte Güryel Melik, aralarında geçen bazı nazik sözlerden sonra, Gürcülerin tarafında bir ok atımı mesafede bulunduğumuz Irmağa doğru, Paşa'nın kendisi için hazırlanmış olduğu çadıra gitti. Oraya bir hilat, giydiği elbisenin renginde düz bir kaftan ve parası olmayan bir halk olduğundan harcasın diye beş bin yeni akçe yolladı. Birileri diğerleriyle alırken ya da satarken, bir elbise diğeriyle değiş tokuş ediliyordu. Onunla birlikte gelen on bey'in her birine, bunların çoğu daha önce onun oğluyla birlikte gelmişlerdi, her biri 11 altın değerinde sırma iplikle işlenmiş edna bir hilat verdi. Hizmetçileri için on boğası kaftan. Güryel Melik'in günah çıkarıcısı olan bir Koloyro keşişine Paris'ten gelen beş kol siyah kumaş verdi. Paşa, Güryel Melik'e eşlik etmek için giden iki çavuşun her birine sırma iplikle işlenmiş evsat bir hilat verdi. Onları Güryel Melik'in bulunduğu çadıra elini öpsünler diye yollamıştı. Paşa'nın hediye ettiği bu hilatlarla kendilerine lütufta bulunduğunu Güryel Melik'e söylediler.

Karakadı'nın fırkatasının Megrel tarafındaki topraklara gittiğini akşamleyin öğrendik. Bazı atlılar biri yaralı iki Türkü esir almışlardı. Paşa, başka birinin daha Megrel tarafına gitmeye kalkışmamasını buyurdu.

27 Haziran'da Açıkbaş Kralı Giorgi'nin elçisi Paşa ile vedalaşmak için geldi. Götürmesini buyurduğu fermanı Bey'i gördüğünde buna hiç düşünmeden itaat edeceğini söyledi.

Paşa, *Büyük Türk'e iyi hizmet etmek için, Gori üzerindeki kuşatmayı kaldırması konusunda kuzenini Simón'u ikna etmesi gerektiğini Bey'ine iletmesini* istedi.

Elçi, *emrinin yerine gelmesi ve Büyük Türk'e hizmet edilmesi için tüm kudretini kullanacağını* söyledi. Paşa ona sırma iplikle işlenmiş evsat bir hilat giydirdi ve üç kol kızıl kumaş verdi. Beyinin vereceği kararla birlikte hemen döneceğini söyleyip ayrıldı.

Güryel Melik, Kral Giorgi'nin elçisinin ayrılmasından sonra, kaldığı çadırdan kadırgaya geldi. Paşa, Güryel Melik'in *iyi bir dostu ve Büyük Türk önünde aracı olacağına dair söz verip* ona büyük nezaket gösterdi.

Güryel Melik Paşa'ya minnettarlığını sundu ve *verdiği emri gördüğünü, tüm kuvvetiyle Büyük Türk'e hemen hizmet etmeye hazır olduğunu* söyledi. Bununla birlikte Dadyan Melik'in vereceği yanıtı görene kadar beklenmesi kararlaştırıldı.

Paşa, Dadyan halkının iki Türk'ü esir aldığını, Büyük Türk'ün tebaasında olanların barış arzulamalarına rağmen Dadyan Melik'in böyle hissettirmediğini söyledi. Bununla birlikte Paşa bahsi geçen Güryel Melik'e yirmi altın değerinde mendil⁶⁸ ve ona eşlik eden iki adamın her birine düz kırmızı birer hilat verdi.

Güryel Melik'in çadıra dönmesinden sonra, Paşa ona bir gömlek, bir erkek külotu, bir çift Türk botu ve kendi giydiğinin ayırısından bir çift çorap yolladı.

28 Haziran'da Dadyan Melik'in bir adamı Güryel Melik'i ziyaret etti. Dadyan Melik konuşmak için Güryel Melik'in danışmanlarından birini, Paşa'nın ise bir çavuşu kendisine göndermelerini istiyordu.

Güryel Melik, o adamı bu meseleyle ilgili bilgilendirmesi için Paşanın yanına gönderdi. Paşa, danışman ile birlikte Dadyan Melik'le konuşmaya gitsin diye iki çavuş verdi. Bunlar bir müddet sonra Dadyan Melik'in yanından döndüler. Dadyan Melik, *Büyük Türk'ün tebaası olduğunu, sefer için gerekli tüm erzak, at ve insanı kendisine sağlayarak Büyük Türk'e hizmet için emrettiği her şeyi bemen yerine getireceğini fakat şimdilik Paşayla buluşmak istemediğini* söylemişti.

Paşa, *Büyük Türk'e hizmet için neyin doğru olduğunu düşüneceğini, ondan sonra yanıtını vereceğini Dadyan Melik'e bildirdi.*

29 Haziran'da Güryel Melik Dadyan Melik'le buluşmaya gitti. *Paşa ile buluşmaya gelmesini, onun çok hoşgörülü ve nazik bir prens olduğunu Dadyan Melik'e* söyledi. Dadyan Melik, *Paşa ile buluşmak istemediğini, kendi başından kaygı duyduğunu* söyledi. Laf lafı açtı, Paşa'nın başına gelenlerden bahseden Güryel Melik'i danışmanları bu işe bulaştırmışlardı.

1 Temmuz'da Güryel Melik ayrıldı. Ona ve yedi yaşında olan bir kız evladı için sırma iplikle işlenmiş evsat birer hilat, gemisini kırmızıya boyatması için boya ve kırmızı kumaştan bir tente verdi. Rütbelerini artırarak bazı Türklere üstünlük -kendisine irat, diğerlerine maaş- vermesini Padişah'tan talep eden birkaç not defteri bıraktıktan sonra geminin pupa⁶⁹ tarafından ülkesine döndü. Paşa Konstantiniye'ye döndüğünde padişaha göstermek ve yerine getirilmesini sağlamak için bunları muhafaza etti.

Bir müddet sonra Dadyan Melik'in elçisi bir Kaloyro keşişi ile birlikte gelip Paşa'ya, *Dadyan Melik'in onunla buluşmaya gelmemesinin Padişaha karşı sadakatsizliğinden ileri gelmediğini fakat endişe içinde olduğunu, başına kötü bir şey gelmesin diye böyle yaptığını, her şeyden önce Padişahın hizmetkârı ve tebaası olduğunu, mubakkak böyle buyurmasını ve onu öyle kabul etmesini söylediğini* iletiler. Paşa, *her halükarda kendisiyle buluşmak ve konuşmak için gelmeye gayret etmesini zira padişahın buhurunda*

⁶⁸ Metnin İspanyolcasında “un pañizuelo de narices de valía de veinte cequies” yazmaktadır. Yirmi altın değerinde bir mendil olması mantıklı gelmemekle birlikte tercümesinde metne sadık kalmak adına yorumdan kaçınılmıştır.

⁶⁹ Kıç tarafı.

sadakat ve itikadının daba aşikâr olacağını Dadyan Melik'e söylemelerini onlardan istedi. Bununla birlikte elçi ve keşişin her birine üç kulaç Türk kumaşı verdi.

2 Temmuz'da [Lala] Mustafa Paşa'ya gönderdiğimiz çavuş döndü. *Her halükarda Paşanın Açıkbaş Kralı Giorgi'nin üzerine gitmesini, komşularını köleleştirerek tüm ülkesini yağmalamasını, gitmek istemezse şayet, bir Bey yollamasını ve onun ise kadirgalarla kalmasını, bunun için şimdi ona büyük kısmı Gürcü Hıristiyanlardan oluşan yedi bin piyade yolladığını, kedisinin ise, gelmek üzere olan Anadolu Beylerbeyinin yolunu beklediğini, gelince onu atlı süvari ile yanına göndereceğini* [Lala] Mustafa Paşa bildiriyordu.

[Lala] Mustafa Paşa'nın ne durumda olduğu Çavuş'a sorulduğunda, *Erzurum'un içinde ve dışında kamp kurmuş uçsuz bucaksız bir insan yığmına sahip olduğunu* söyledi. Fakat 4 Temmuzda tüm kamp Erzurum dışına çıkacaktı ve 14 Temmuzda ise [Lala] Mustafa Paşa çıkıp ilerlemeye başlayacaktı.

Paşa şimdiye kadar iki defa olmak üzere kendi askerlerine hediye olarak 2000 eskudo⁷⁰ harcadı çünkü Açıkbaş Kralı'nın elçisine ve Gürcü Megrellilere verdiği sırma iplikle işlenmiş hilatlerden onlara vermediği halde çalışmaya devam etmişlerdi.

Temmuz'un 2'sinden 7sine kadar kayda geçirilmeye değer hiçbir şey yaşanmadı.

7 Temmuz'da [Lala] Mustafa Paşanın çavuşu geldi. Paşamız için bir ferman ve bir mektup getirdi. Mektupta inşa ettiği kalenin Hıristiyan ülkesinde Büyük Türk'ün hizmetinde uğranılacak bir liman olması nedeniyle çok fazla kullanılmayacağı yazıyordu. Fakat fermanda Padişahın hizmetinde olanların saptanmasını, dövüşte olduğu gibi işte de, şart ya da durum ne olursa olsun, sahip olduğu ya da verilene kadar sahip olmadığı maaş ya da geliri onun adına artırmak için bunu kendisine bildirmesi buyrulmaktaydı.

İrânlının yüz bin adamla seferde olduğu haberi ulaşmıştı.

8 Temmuz'da bir Kaloyro keşişi ile birlikte Dadyan'dan bir adam geldi. *Beylerinin Paşa ile buluşmaya geleceğine inandıklarını* söylediler.

Aynı saatlerde Açıkbaş Kralı Giorgi'nin bir elçisi geldi. Kral Giorgi'nin mektubunu getirmişti. [Lala] Mustafa Paşa ona *yeğeni Prens Simón'un üzerine gitmesini buyuruyordu. Paşa Güryel Melik'i kendi tarafına çekmişti. Şimdi Dadyan Melik'i kendi tarafına çekiyordu. Bu durumda kendisi yalnız kalıyordu. Simón İrânlılardan ciddi yardım alırken, Paşa'nın kuvvetlerinin yanında yer alamayacak olması ona endişe veriyordu.*

Paşa *bunun iyi bir mazeret olduğunu* söyledi. Başka bir yanıt vermeden onları gönderdi. Kral Giorgi, vergi ödemek istediğini bildiren başka bir elçi yollamadığı takdirde Anadolu Beylerbeyinin gelişiyile birlikte onun üzerine gideceğimize

⁷⁰ Eski para birimi.

inanılıyordu. 10 Temmuz'da kalenin sur inşaatı tamamlandı, şimdi hendekte çalışılıyordu.

11 Temmuz'da aşırı yağış varken, büyük bir orduyla Dadyan Melik'in üzerimize geldiğini bildiren bir borazan çaldı. Kadırgalardakiler kadar karadakiler de aşırı ıslandılar. Sonra dışarıya çadır kurduk. Gelmeleri durumunda Megrellileri korkutmak için kadırgalardan havaya çokça ateş açılmaya başlandı. Kale de aynı oranda ateş ediyordu. Fakat sonrasında hiçbir tehlike olmadığı görüldü.

13 Temmuz'da Dadyan Melik'in bulunduğu yerden bir Türk geldi ve *Dadyan Melik'in Açıkbaş Kral Giorgi ile buluşmaya gittiğini, Kralın, Dadyan Melik'e, Paşamızla dostluk kurmasının ve barış yapmasının her halükarda onun için iyi olacağını söylediğini ve Kral'ın, kendi kardeşlerinden birinin oğlunu Paşaya yollayacağını, böylece Dadyan Melik'in de bir kardeşini yollama işini ayarlayacağını bildirdi.* İran ordusu sorulduğunda, *İran sultanın, Padişahın bir hisar yapılmasını emrettiği yerde 80.000 adamla bulunduğunu, hisarı yapmaya gelecek olan Türkleri İranlıların [Şah] orada beklediği haberini aldıklarını* söyledi. Hisarın yapılması istenen yer Türkçe'de Kars olarak adlandırılıyordu.

Tokmak Sultan -576 yılında elçilik göreviyle Padişaha gelen İranlıdır-Erzurum'a doğru iyi donatılmış bir orduyla biraz ileride bulunuyordu. Açıkbaş Kral Giorgi'nin yeğeni prens Simón sorulduğunda, 8.000 adamla Tiflis ve Gori üzerinde olduğunu ve Tiflis'te savaşan 300 Türkün olabileceğini⁷¹, diğerlerinin ise öldüğünü, fakat erzak ihtiyaçlarının yeteri kadar sağlandığını bildirdi.

18 Temmuz'da [Lala] Mustafa Paşanın bir Çavuşu geldi. Bir mektup ve *Açıkbaş Kral Giorgi ve Dadyan Melik'in dostluğu ya da düşmanlığı meselesinde artık sona gelmesini, yani artık bir şey yapması gerektiğini* buyuran bir ferman getirdi.

[Lala] Mustafa Paşa'nın bulunduğu yer sorulduğunda, *11 Temmuz'da Erzurum'dan ayrıldığını, Kars'a doğru yürüdüğünü* söyledi. Bugün altı Türk, Megrel tarafına gittiler. Onlara atlı on Megrelli tarafından saldırıldı. Bu altı Türk'ten dördünü öldürdüler, birini yakaladılar, diğeri ise kötü şekilde yaralanmış olarak kaçtı. Bu olaydan üç gün sonra öldü.

Bazen Megrel'e giden insanları Megrelliler denize atıyorlardı. Onu yapanın Dadyan Melik olmadığı fakat Mamuca adlı bir erkek kardeşi olduğu söyleniyordu. Gün be gün Dadyan Melik'in gelmesini bekliyorduk.

⁷¹ Tiflis, 30 Mart 1579'da İmam Kulu Han komutasındaki 15.000 kişilik Safevî ordusu tarafından kuşatılmıştı. Tiflis Beylerbeyi Solak Ferhad Paşazâde Mehmet Paşa, 1800 askeriyile şehri büyük gayret ve cesaretle savunmaktaydı. Sokulluzâde Hasan Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun yardımı varmasıyla Safevîler 1 Ağustos'ta Tiflis kuşatmasını kaldırdılar. Bilge, *a.g.e.*, s. 63.

19 Temmuz'da Güryel Melik'in karısından Paşaya koyun ve dana derisinden bir hediye getirdiler. Paşa da ona, ipek karışımı iki kaftan, *Xio*⁷²da yapılan türden düz bir yatak örtüsü, iki süslü sandık ve altı çömlek tabak yolladı.

Bugün Dadyan Melik'in yarın Paşa ile buluşmaya geleceği haberini aldık. Paşa, bir Sancak Bey'inin bulunduğu bir *kaliteyi*, zurnalar, trompetler ve davulla eşliğinde onu getirmek için yolladı.

20 Temmuz sabahı Dadyan Melik'e yolladığımız *kalitenin* göndere çekilmiş bayraklarla eşliğinde zurnalar, trompetler ve davullar çalarak geldiğini gördük. Dadyan Melik'in geldiğini sanan Paşa, tüm kadırgalardaki flamaları, sancakları ve flandraları göndere çekti. Fakat kadırga vardığında gelenin Dadyan Melik değil de kardeşlerinden birinin yedi yaşındaki oğlu olduğunu gördük. Güryel Melik'e yapılan benzer top atışı selamı ona da yapıldı.

Buradan giden Bey'e *Dadyan Melik'in neden gelmediği* sorulduğunda; *Dadyan Melik'in Konsantiniye'deki arkadaşlarından mektuplar aldığını; Paşa'nın onun kafasını kesmeye kasten geldiğini ve bu yüzden şahsen gelmediğini, fakat Padişahın sadık bîzmetkârı olduğunu göstermek için, rehine olarak yeğenini yolladığını, çünkü bu yeğeninden başka sevdiği ne oğlu ne de kimsesi olduğunu Paşa'ya söylemesini istediğini bildirdi. Güvenliği sağlandıktan sonra geleceğini umduğunu* söyledi.

Paşa çocuğa iki karma Şam kumaşı ve sırma iplikle işlenmiş bir hilat verdi. Onunla gelen sekiz adama, sekiz edna hilat verdi.

21 Temmuz sabahı Kral Giorgi'nin kardeşlerinden birinin oğlu ile Güryel Melik'in bir oğlu geldi. Önceki beylere yaptığımız gibi onları da bayrak gösterişi eşliğinde aynı top atışıyla selamladık.

Paşa onları nazik kelimelerle karşıladıktan sonra *Kralın yeğenine neden geldiğini sordu. Amcası Kral tarafından padişaha itaatini sunmak ve dostluğunu onaylatmak için geldiğini* söyledi. Paşa, *Padişahın kudretli bir insan olduğunu ve hiç kimseye ihtiyacı olmadığını, fakat mademki gelmişler, her yıl vermeleri gereken vergiyi saptamalarını, Konstantiniye'de ikamet etsin diye Venediklilerinkine benzer bir Balyoz yollamalarını fakat ödenecek vergiyi kendisinin önünde belirlemek istemezlerse, Konstantiniye'ye gidip bunu Padişahın önünde belirlemek isterlerse, gütmeleri için onlara bir kadırga vereceğini* söyledi.

Bu kararlar birlikte *amcası Kral Giorgi'ye gideceğini ve Kralın vereceği yanıtla ilgili kendisini bilgilendireceğini* söyledi.

Paşa Kralın yeğenine sırma iplikle işlenmiş evsat bir hilat verdi. Üç danışmanın her birine aynısından sırma iplikle işlenmiş üç evsat hilat ve sırma iplikle işlenmiş altı edna hilat verdi.

⁷² Kios (Sakız Adası).

Aynı gün Paşa, Dadyan Melik'e yeğenini geri yolladı. *Daba küçük olduğunu ve annesi için ağladığını* söyledi. Bunun üzerine Dadyan Melik endişesinde haklı olduğunu anladı. *İyi biliyordu ki Paşa onu görmeyi değil başını istiyordu.*

22 Temmuz'da Dadyan Melik'ten bir Kaloyro keşişi geldi. *(Faş)Irmağa doğru altı mil uzakta olduğunu, onu öldürmelerinden endişe duyduğu için Bey'inin gelmeyeceğini* söyledi. Paşa, *Dadyan Melik'in dinsiz ve sözünün eri olmayan biri olduğunu, onunla barış içinde olmak istemediğini, bundan sonra kendisini düşman bildiğini* söyledi. Sonra Türk gemilerinin Megrel ülkesine ticaret yapmak için gelmesini engellemesi için denize Kara Ali idaresinde iki kadırğa yolladı ve bulabildiği her Megrelliyi esir almasını emretti.

23 Temmuz'da Dadyan Melik'in bir elçisi geldi. Beyine eşlik etmeye gelsin diye kendisine bir bey vermelerini çünkü Dadyan Melik'in Paşa ile buluşmaya gelmek istediğini söyledi. Paşa *artık gelmesini istemediğini, şimdiye kadar sabte sözlerle kendisini oyaladığını, hatta gelmeyi bu ülkeyi onun iradesine bırakıp çekip gitmesini istediğini, Büyük Türk adına bu ülkenin idaresini alacağını, buna karşı gelmesi halinde onu bulup mahvedeceğini* söyledi. *Ülkenin komşularına haber yollayıp sakin olmalarını, korkmamalarını, her birini kendi işi ve görevinde özgür bırakacağını ve onları Büyük Türk'ün sadık tebaası sınıfına yükselteceğini* söyledi.

24 Temmuz'da Paşa, [Lala] Mustafa Paşaya bir çavuş yolladı. *Bey olarak Dadyan Melik'in idaresinin önemini yitirdiğini, üç yıllığına 55.000 altın karşılığında bu ülkeyi Beylerbeyliğine dönüştürmeyi düşündüğünü, böylece Trabzon'a kadar bu ülkenin bu Beylerbeyinin idaresinde olacağını, bir sahil feneri kaptanının 3 yıllığına Beylerbeyi olmak için 60.000 altın verdiğini, uygun bulunduğu takdirde öyle yapacağını* bildirdi.

25 Temmuz'da [Lala] Mustafa Paşadan bir çavuş geldi. [Lala] *Mustafa Paşanın Kars'a doğru gittiğini, askerleriyle birlikte yedi Bey ve bir Beylerbeyini Tiflis ve Gori'nin yardımına gönderdiğini* bildiren bir mektup getirdi. Bir bey bizim oralardaki bir piyade kaptanının sahip olduğu kadar akıncıya sahiptir. Asıl olan şu ki, buralardaki irat çok daha fazladır. En düşük rütbeli bey'in geliri yılda 2.500 altındır. Bizim oralardaki bir prensin gelirininin 3.000 eskudo olduğu düşünülünce bir Bey'in geliri çok daha fazladır. Beylerbeyi, daha düşük rütbelileri mevcut olmasına rağmen bir kral naibi gibidir. İki ya da üç bin akıncıya sahiptir. Beylerbeyi, sancak beylerinin üstünde olan bir otoritedir.

Pers ordusu Kars'tan çekilmişti. Kendi ülkesinin sınırları içinde 6-7 günlük bir mesafedeydi.

25 gün, bir ay içinde hisar inşaatını tamamlanacağını söylüyordu. *300 akıncı, 100 yeniçeri ve 200 sipahi ile inşa ettiğimiz kaleyi terk etmemizi, kadirgalarla Megrel deniz kıyısını takip ederek Faş ırmağından 70 mil kadar ötede bulunan, deniz haritalarında Savastopoli olarak gösterilen, Türkçe'deki Sohum'a gitmemizi, geçmiş yıllarda burada Büyük Türk adına inşa edilen bir kalenin bulunduğunu, Dadyan Melik'in o kaleyi yıktığını, onu tekrar inşa etmemizi, bilakis Büyük Türk adına bunun önemli olduğunu, bu kalede yeterli sayıda asker bırakmamızı* [Lala] Mustafa Paşa buyuruyordu.

Paşa, o gece 500 adamın Megrel tarafına geçmesini buyurdu. [Çerkez] Haydar Paşa idaresinde gidip arazinin içlerine kadar bir müddet ilerleyip Dadyan Melik'in kendilerine herhangi bir saldırıda bulunup bulunmayacağına bakacaklardı. Gece saat altıda [Çerkez] Haydar Paşa'dan bir adam geldi. Dadyan Melik'in bulunduğu yere kadar gittiklerini, hiç kimseyi görmediklerini söyledi. Paşa emrederse, köyleri ve kır evlerini basacaklar, ya da kimseye zarar vermeden döneceklerdi.

Paşa hiçbir zarar vermeden dönmelerini emretti. Öylece döndüler.

29 Temmuz sabahı Paşa ve tüm önde gelen Sancak beyleri -kadırgalar, iki büyük fırkata ve yeniçeri yüklü iki kalite eşliğinde- [Faş] Irmağın 20 mil kadar içerisine gittiler ve Megrel tarafında karaya çıktılar. Bir kalite Gürcistan tarafında görülmekte olan bazı atlılardan haber almaya gitti. Bir atlı gelen kalitenin yanına varıp ne istediğini sordu. *O gemilerle Paşanın geldiğini* söylediler ve Paşanın kırmızı renkli kalitesini gösterdiler. Atlı savaşçı, *o atlılar arasında Dadyan Melik'in kardeşi Mamuca'nın olduğunu* söyledi. Sonra vedalaştılar.

Atlı savaşçı diğer atlıların yanına gidip Mamuca'ya *renkli kalitenin Paşa'ya ait olduğunu* söyledi. Sonra atlılar denize doğru ilerleyip Paşa'nın *kalitesine* iki arkebüzle ateş ettiler. Biri pupaya diğeri pruvaya isabet etti. Fakat hiçbir hasar vermediler.

Bunu gören Paşa, atlı adamlara ateş etmelerini emretti ve gemiler onlara doğru ilerledi. Atlılar ormana doğru kaçtılar. Paşa 300 adamla karaya çıktı. Mamuca'nın yaşadığı bir kır evine doğru gittiler. Eve ulaşanlar ne bir kimseyi, ne de yağmalayacak bir şey bulabildiler. Ahşap evler tamamen boşaltılmıştı. Bu şekilde hepsi ateşe verildi. Ahşaptan olduklarından çıkan alevler devasaydı. Bir ölü ve altı yaralı ile döndüler.

Bizim süvarilerin kullandığı türden zırh ve miğfer taşıyan atlı silahtarlardı.

Temmuz'un son günü, insanları Galata'ya taşıyan Konstantiniye kayıklarına benzer türde bir kayık geldi. Megrel ve Çerkezistan arasındaki ülkenin halkı olan Apazlardan geliyordu. Bu Apazların bir Bey'i olmakla beraber, bu bey 200 ya da 300 savaşçı toplayıp kendinden başka hiçbir Bey'e itaat etmezdi ve Megrellileri soyardı. Bu Bey Dadyan Melik'in düşmanıydı. Paşa'nın Dadyan Melik'i düşman ilan ettiğini öğrenen bu bey, adamlarıyla Dadyan Melik'e karşı Paşa'nın yardımına gelmişti.

1 Ağustos'ta Donanma mutemedinin kadırgasında ateş çıktı. Ateşi söndürebilmek için gemiyi dibe batırmak gerekti. Pruva tarafındaki güverte alev aldı. Şans eseri ateş cephaneliğe sıçramadı. Sadece şamandıradan sorumlu iki kalifiye Türk denizci boğuldu.

3 Ağustos'ta Dadyan Melik'ten bir adam, Dadyan Melik'in Paşa ile buluşmaya gelmek istediğini söylemek için geldi. Paşa, Dadyan Melik'in riyakâr,

sözünün eri olmayan, dinsiz bir adam olduğunu, gelmesini istemediğini söyleyip yolladı.

6 Ağustos'ta Paşanın [Lala] Mustafa Paşa'ya Beylerbeyliğini kime vermek istediğini bildirsün diye yolladığı çavuş geri döndü. *Kars hisarını*⁷³ *bitirene kadar şimdilik bu işin böyle kalmasını, Açıkbaz Kralı Giorgi'nin ve tüm bu diğer Hristiyan beylerinin ordusunu yıkmak istediğini bildiren* mektubunu getirdi.

Paşa, *çok fazla önem arz ettiğinden, her ne pahasına olursa olsun, Türkte Sobum diye çağrılan Sevastopoli hisarını inşa edeceğimi* [Lala] Mustafa Paşa'ya yazdı.

[Lala] Mustafa Paşa, Kars hisarını yeniden inşa etmekteydi. Burası eski bir şehirdi. Altı mil büyüklüğünde olacaktı. Yirmi günde bitecekti, belki biraz daha zaman alabilirdi.

4.000 adamla Tokmak Sultan'ın⁷⁴ seferde olduğu bilgisinden başka İran ordusuyla ilgili yeni gelen bir haber yoktu. Büyük ordudan yeni bir haber gelmiyordu. İranlıların hiçbir faaliyet gerçekleştirmedikleri söyleniyordu.

Tiflis'e yardıma giden beylerbeyinden hala haber alınamıyordu.

Bu [Faş] ırmakta tam tamına 20 adam kaybetmiştik. Suya düştüklerinden artık görülmemekteydiler. İnsanın kanını donduran korkunç bir şeydi.

Sonuç

7 Şubat 1578'de imzalanan ateşkese rağmen II. Felipe, Osmanlı İmparatorluğu'nun genel durumuyla ilgili haber almaktan geri durmadı. Kendisine gönderilen casusluk raporlarıyla, bir yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun temel direklerinden biri olan donanma-yı hümayunun faaliyetlerini öğrenirken, diğer taraftan sahip olduğu toprakların genel coğrafyası, iktisadi ve içtimai durumu hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Yenedünya ile eski dünyanın sınırlarının çizildiği döneme denk düşen metinden anlaşılacağı üzere, İspanya Kralı -Kılıç Ali Paşanın Kaptan-ı Derya olduğu düşünüldüğünde- Osmanlı devlet erkânının en üst kademelerinde kendisine hizmet edecek casuslar bulabiliyordu. Günümüz tarihçiliği açısından düşünüldüğünde, kâtip olarak Kılıç Ali Paşa'ya hizmet eden Juan de Briones gün-be-gün eşlik ettiği Osmanlı donanmasının ve ikinci elden edindiği bilgiler ışığında Osmanlı ordusunun faaliyetlerini rapor ederek İran savaşının seyri ile ilgili okuyucuyu aydınlatmaktadır. Ayrıca yaptığı coğrafi betimlemeler, veba gibi salgın hastalıkların Trabzon gibi büyük kentlerde yarattığı yıkım, ülke içi içtimai durum, komşu ve kendisine tabi ülkeler hakkında bize eşsiz bilgiler sunmaktadır. Juan de Briones gördüğü kent ve kasabaların tümünü not almış,

⁷³ İsmail Mirza (II. İsmail) 1548'de Kars kalesini bir baskınla yıkmıştı. Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 256.

⁷⁴ Tahmasp zamanının III. Murat'ın cülusunda İstanbul'a gelen Safevî elçisi. Bu sıralar Revan Beylerbeyi Ustacalu Tokmak Han.

iskân durumları, askeri konumları, evlerin iç ve dış özelliklerine varıncaya kadar kaydetmiştir. Özellikle bunları kaydetmiş olması dönemin istihbarat faaliyetlerinin bu kıstaslara göre şekillendiğini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Bu durum, İspanya Kralının Osmanlı'yı daha yakından tanınması ve ona karşı dış politikasını şekillendirmesi açısından önemlidir. Araştırmamızın temel unsuru olan bu casusluk raporu, Osmanlı Devleti'nin izlediği doğu Karadeniz politikalarını da ortaya koymaktadır. Ayrıca Osmanlı Tarihi araştırmalarında Avrupa arşivlerinin ne denli öneme haiz olduklarını ortaya koyması bakımından da önemlidir.

Kaynakça

I- İspanyol Arşiv Belgeleri

Archivo General de Simancas (AGS)

Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 390, Folio 80.

Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 390, Folio 148.

Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 390, Folio 156.

Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 490, Folio 46.

Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 1072, Folio 14.

Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 1144, Folio 281.

II- Kaynak Eserler

Don Juan de Persia, *Relaciones de Don Juan de Persia*, Prologo y Notas: D. Narcio Alonso Cortés, Real Academia Española, Madrid 1946, s. 131-132.

İskender Bey Münşi Türkmen, *Tarih-i Âlem Ârâ-i Abbâsî* (Birinci Şah Tahmasp'ın Vefatından İkinci İsmail Mirza'nın vefatına Kadar) Kısım II, çev. Ali Genceli, Türk Tarih Kurumu Yayınlanmamış Eser, İstanbul 1945.

III- Kitaplar

BIJİŞKYAN, P. Minas, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası (1817-1819)*, Çeviri: Hrand D. Andreasyan, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969.

BİLGE, M. Sadık, *Osmanlı ve Kafkasya*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2005.

BRİONES, Juan de, "Un Viaje de Alí Bajá Al Reino de Trebisonda", *Clasicos Mínimos 1*, Editörler: Raul Gonzâles Luciano-İsrael Alonso Muñoz- José Ignacio García Blasco, Koordinatör: Emilio Sola, Fugaz Ediciones, Madrid 2001.

BRAUDEL, Fernand, *El Mediterráneo y el Mundo Mediterráneo en la Época de Felipe II*, Tomo Segundo, Traducción: Mario Monteforte Toledo, Wenceslao Roces y Vicente Simón, Fondo de Cultura Económica, Mexico 2010.

FERNANDEZ, Luis Gil, *El Imperio Luso-Español y La Persia Safávida*, Tomo I (1582-1605), Fundación Universitaria Española, Madrid 2006.

HANKS, Merry E. Wiesner, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, çev. Nilüfer Epçeli, C.3, İstanbul 2005.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fetih (1451-1590)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993.

RİVAS, Javier Marcos-GARCÍA, Carlos Carnicer, *Espionaje y Traición en el Reinado de Felipe II: Historia del Vallisoletano de Felipe II*, Diputación Provincial de Valladolid, Valladolid 2001.

SOLA, Emilio-Peña, José F. De la, *Cervantes y la Berbería*, Fondo de Cultura Económica, Madrid 1996.

SÜMER, Faruk, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*, III. Cilt 2. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

IV- Makaleler

CASTRILLO, Ricardo Gonzáles, *La Perdida de la Goleta y Túnes 1574 y Otros Sucesos de Historia Otomana, Narrados por un Testigo Presencial: Alonso de Salamanca*, Anaquelet de Estudios Árabes, Vol. 3, Madrid 1992.

GÜNDOĞDU, Abdullah, “Türkistan’da Osmanlı-İran Rekabeti (1583-1598)”, *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu (8-9 Nisan 1999) Bildirileri*, Basset Matbaası, İzmir 2000.

İMİZCOZ, José M. Floristan, “Vacilaciones de la Política Española Frente a Turquía en Época de Felipe II: Entre el Sapotaje y la Tregua Encubierta”, *España-Turquía*, Isis, İstanbul 2002.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü”, *Bellekten*, C. XII, Sayı 46, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1948.

TURAN, Şerafettin “Selim II.”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, C. 10, İstanbul 1993.

V-Sözlükler

Diccionario de la lengua Española, Real Academia Española, Tomo I, Espasa Calpe, Madrid 2001.

VI-İnternet Adresleri

<http://www.archivodelafrontera.com/wp-content/uploads/2012/05/Trebisonda-y-Uchali-1579-fugaz.pdf>.

